

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Nübar Binnətova Nazim qızı

**“Azərbaycanda beynəlxalq valyuta fondunun fəaliyyəti və iqtisadi
islahatlar”**
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060401 Dünya iqtisadiyyatı
İxtisaslaşma: Beynəlxalq maliyyə və Valyuta kredit
münasibətləri

Elmi Rəhbər: Magistr proqramının rəhbəri:
prof i.e.d. M.Y. Quliyev dos. M.Q.Məmmədov

Kafedra Müdiri: prof. İ.A.Kərimov

Bakı - 2018

Mündəricat

GİRİŞ.....	3
FƏSİL I. BEYNƏLXALQ VALYUTA FONDUNUN BEYNƏLXALQ MALİYYƏ QURUMU KİMİ KONSEPSİYASI VƏ DÜNYA İQTİSADİYYATINDA ROLU	5
1.1. Beynəlxalq valyuta fondunun fəaliyyət prinsipləri və funksiyaları.....	5
1.2. Beynəlxalq Valyuta Fondu müasir dünya maliyyə sisteminin modernləşdirilməsində rolu.....	13
1.3. Beynəlxalq Valyuta Fondu və üzv ölkələrə dəstək.....	17
II FƏSİL. AZƏRBAYCANDA İQTİSADİ İSLAHATLAR MODELİ BEYNƏLXALQ VALYUTA FONDU İLƏ ƏMƏKDAŞLIĞIN TƏHLİLİ	25
2.1. Azərbaycanda keçid iqtisadiyyatı modelinin formalaşma mərhələləri.....	25
2.2. Azərbaycan iqtisadiyyatında BVF kreditlərinin struktur təhlili	29
2.3. Azərbaycanda makroiqtisadi siyasətin vəziyyəti və BVF-in iqtisadi qiymətləndirmələri	33
FƏSİL III. BEYNƏLXALQ VALYUTA FONDU VƏ AZƏRBAYCANIN QARŞILIQLI ƏMƏKDAŞLIĞININ PERSPEKTİVLƏRİ.....	42
3.1. Beynəlxalq Valyuta Fondunun Azərbaycanla əməkdaşlıq istiqamətləri	42
3.2. Azərbaycanda milli iqtisadi strateji yol xəritəsi və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq.....	52
NƏTİCƏ	62
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	65
PE3IOME	
SUMMARY	

Giriş

Mövzunun aktuallığı: Dünya səviyyəsində Beynəlxalq Maliyyə Təşkilatları dünyada iqtisadi inkişaf məqsədlərinə xidmət göstərən və maliyyə resurslarının bölgüsünü həyata keçirən ən mühüm institutlardır. Institutlardan ən böyüyü Beynəlxalq Valyuta Fondu, digəri isə Dünya Bank qrupudur. İlk olaraq Beynəlxalq Valyuta Fonduna diqqət yetirsək, dünya valyutasının monitorinqini həyata reallaşdırmaq, ölkələr arasında ödəmə sistemini həyata keçirmək və ödəmə balansında əhəmiyyətli kəsri olan dövlətlərə borc verməyi qarşısına qoyur və qlobal təkmilləşmə iqtisadi sabitliyə yardım etmək məqsədilə fəaliyyət göstərir. İqtisadi çətinliklərlə üzlənən üzvlərə əsasən siyasət məsələlər ilə məsləhət verir və eyni zamanda onları maliyyələşdirir, habelə, inkişaf etməkdə olan ölkələrlə çalışaraq, makroiqtisadi stabilliyi əldə etmək və yoxsulluğu minimum endirmək üçün onlara yardım edir.

Dünya Bankı yalnız inkişaf etməkdə olan ölkələrə yardım etmək, kredit verməkdədir. BVF isə qısa bir vaxt çərçivəsində formalaşan maliyyə problemlərini aradan qaldırmağa ehtiyacı olan demək olar ki, bütün üzv ölkələrə yardım göstərərək kredit verir. Bu yöndən Beynəlxalq Valyuta Fondunun tədqiq olunması olduqca aktualdır.

Tədqiqatın predmeti və obyektı: Tədqiqatın obyektini Beynəlxalq Valyuta Fondu, eyni zamanda Azərbaycanın fondla bağlı əməkdaşlığı təşkil edir. Digər tərəfdən tədqiqatın predmetinə isə Beynəlxalq Valyuta Fondunun formalaşması, strukturu, onun fəaliyyət mexanizmi, onun dərinləşdirilməsi problemləri, ölkə ilə əməkdaşlığının ilkin mərhələləri, müasir vəziyyəti və onun gələcək perspektivləri əhatə edir.

Tədqiqatın məqsədi və onun vəzifələri: Tədqiqatın önəmli məqsədi Beynəlxalq Valyuta Fondunun əsas xüsusiyyətlərini öyrənmək, eləcədə ölkə ilə olan əlaqələrini təhlil etməkdir. Bu dissertasiya işinin önəmli məqsədinə uyğun şəkildə tədqiqatın konkret olan vəzifələrinə aşağıdakı məsələlər aid edilmişdir:

- Beynəlxalq Valyuta Fondunun strukturu, onun fəaliyyəti və eyni zamanda dünya iqtisadiyyatında rolunun araşdırılması;
- Beynəlxalq Valyuta Fondunun formalaşmasının ilkin əsaslarını tədqiq etmək;
- Beynəlxalq Valyuta Fonduna olan üzvlük şərtləri;
- Maliyyələşdirmə mexanizmi və onun siyasətinin tədqiqi;
- İnkişaf etməkdə olan ölkələrlə əlaqələrinin təhlili;
- Ölkənin Beynəlxalq Valyuta Fondu ilə bağlı əməkdaşlığının əsasları və müasir vəziyyəti. Ölkədə reallaşan struktur islahatlarının araşdırılması;
- Beynəlxalq Valyuta Fondu ilə bağlı əlaqələrin yönləri və gələcək inkişaf perspektivləri.

Təcrübi əhəmiyyəti: Təhlil və tədqiqatın müddəaları Beynəlxalq Valyuta Fondunun reallaşdırdığı layihələrlə əlaqəli statistik informasiyalar müəyyən nəzəri tədqiqi baza olaraq və eyni zamanda mühazirələrin hazırlanmasında ədəbiyyat mənbəyi olaraq istifadə edilə bilər. Beynəlxalq Valyuta Fondunun həyata keçirdiyi layihələrinin dəyərliliyi ondan asılıdır ki, onlar əlavə maliyyə resursları əldə olunmağa, hətta iqtisadi və sosial təkmilləşmə məsələləri ilə məşğul olan beynəlxalq təşkilatların təcrübə və informasiyalardan istifadə etməyə imkan yaradır.

Tədqiqatın informasiya mənbəyi: Tədqiqat işinin yazılması vaxtı informasiya mənbəyi olaraq mövzu ilə bağlı mövcud dərslik və elmi ədəbiyyatından, yerli və xarici mütəxəssislərin tədqiqatlarından və eyni zamanda Beynəlxalq Valyuta Fondunun rəsmi şəkildə internet saytlarındakı dərgilərdən istifadə olunmuşdur.

Dissertasiyanın strukturu və həcmi: Qarşıya qoyulan məqsədə uyğun tədqiqatın strukturu formalasdırılmışdır. Mövzu girişdən, fəsillərdən, nəticə, təkliflərdən, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiya isə 77 səhifədən ibarətdir.

FƏSİL I. BEYNƏLXALQ VALYUTA FONDUNUN BEYNƏLXALQ MALİYYƏ QURUMU KİMİ KONSEPSİYASI VƏ DÜNYA İQTİSADİYYATINDA ROLU

1.1. Beynəlxalq valyuta fondunun fəaliyyət prinsipləri və funksiyaları

Beynəlxalq Valyuta Fondu makroiqtisadiyyatı tənzimləyən ən nüfuzlu beynəlxalq təşkilatdır. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sistemində pul və maliyyə təşkilatları mühüm rola malikdir. İlk əvvəl fond qərb ölkələrində tətbiq edilmişdir. Digər beynəlxalq təşkilat BVF kimi inkişaf etməkdə olan ölkələrdən belə sərbəst tənqidlərə məruz qalmamışdır. Fond xüsusilə borc böhranı kontekstində bu regionlarda sosial-iqtisadi proseslərə güclü təsir göstərir. Lakin, borc böhranı fondunda fəal müdaxilə olmadan inkişaf etməkdə olan ölkələr və qlobal kredit sistemi üçün onun nəticələri çox daha ciddi olacaq.

Beynəlxalq Valyuta Fondu, iştirakçı ölkələrin iqtisadiyyatlarının inkişafında və bütövlükdə dünya iqtisadiyyatının inkişafında mühüm rol oynayır. Buna görə, dünya iqtisadiyyatında təbiətinin, iş üsullarının və rolunun öyrənilməsi beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin fəaliyyətinin tam şəkildə təsdiqlənməsi üçün vacibdir. Bu mövzunu nəzərdən keçirmək çox vacibdir. Bu işin əsas məqsədi Beynəlxalq Valyuta Fondu və onun beynəlxalq maliyyə münasibətlərinin tənzimlənməsində rolunu öyrənməkdir. Nəticədə, bu işin aşağıdakı vəzifələri müəyyən edilə bilər:

- BVF-in tarixi, məqsədləri, vəzifələri və quruluşunu öyrənmək;
- pul və kredit sahəsində BVF-nin fəaliyyətinin nəzərdən keçirilməsi;
- BVF-nin beynəlxalq pul və maliyyə münasibətləri sistemində rolunu və yerini müəyyənləşdirmək.

Araşdırmanın mövzusu Beynəlxalq Valyuta Fondunun fəaliyyəti və bu beynəlxalq təşkilatın beynəlxalq pul və maliyyə əlaqələrinin tənzimlənməsində rolunun öyrənilməsindən ibarətdir. BVF-nin idarə edilməsi sənədlər əsasında uyğun olaraq həyata keçirilir. BVF-nin idarəetmə strukturuna Qubernatorlar Şurası,

Müvəqqəti Komitə, İnkişaf Komitəsi, İcra Şurası, BVF-nin Ödənişlər Balansı üzrə Komitəsi və İdarəetmə Direktoru daxildir.

Qaydalar Şurası BVF-nin yüksək idarəetmə orqanıdır və hər bir üzv 5 il müddətinə təyin olunan menecer və onun müavini tərəfindən təmsil olunur. Adətən onlar maliyyə nazirləri və ya mərkəzi bankların rəhbərləridir. İdarə Heyəti ildə bir dəfə iclas şəklində görüşür, amma qərar qəbul edə bilər. Şura, Sazişin Məqsədləri, üzv ölkələri qəbul etmə və çıxarmaq, paylarının dəyərini müəyyənləşdirmək və yenidən nəzərdən keçirmək və icraçı direktorları seçmək kimi Fondun fəaliyyətinin əsas məsələlərini həll etməkdən məsuldur. İdarə heyətinin qərarları adətən sadə səs çoxluğu ilə (ən azı yarısı) və əməliyyat, strateji xarakterli məsələlər üzrə - "xüsusi səs çoxluğu" ilə qəbul edilir. İdarə Heyəti hər hansı funksiyasını İcra Şurasına təqdim edə bilər.

Müvəqqəti Komitə İcra Şurasının qərarlarını icra edir. Bu, BVF-nin 24 menecerindən, nazirlərdən və ya müqayisəli dərəcə olan digər məmurlardan ibarətdir. Müvəqqəti Komitə ildə iki dəfə toplanır və Valyuta Şurasına beynəlxalq pul sisteminin idarə edilməsi və fəaliyyətinə dair hesabat verir, həmçinin Sazişin Məqalələrində dəyişikliklər edilməsi barədə təkliflər verir. Müvəqqəti Komitə kimi İnkişaf Komitəsi, İdarə Heyətinə aid olan menecerlərindən, nazirlərdən və ya digər rütbəli məmurlardan ibarətdir. İnkişaf komitəsi hesabat hazırlamaq və real resursların köçürülməsinin bütün aspektləri üzrə məsləhətlər vermək üçün Müvəqqəti Komitə ilə görüşür. Qəragahlar Şurası nüfuzunun əksəriyyətini İcra Şurasına, yəni, xüsusilə üzv ölkələrə kredit vermək və valyuta siyasətini idarə etmək üçün geniş siyasi, əməliyyat və inzibati məsələləri əhatə edən BVF-nin idarə edilməsi üçün məsul olan bir müdiriyyətdir.

İcra heyəti Vaşinqtonda Fondun qəragahında daimi olaraq çalışır və həftədə üç dəfə görüşür. İcra Şurası geniş idarəetmə və əməliyyat məsələləri üçün məsuliyyət daşıyır, həmçinin üzv ölkələrə aid Fondun siyasətinə aid məsələlərlə məşğul olur. 1992-ci ildən etibarən icraçı direktorların sayı 24-ə çatdırılmışdır. Onlardan beşi nizamnaməyə əsasən ABŞ, Almaniya, Yaponiya, İngiltərə və Fransa tərəfindən təyin

edilmişdir. BVF-nin paytaxtı ən böyük kvota olan beş ölkə; 3 -ü rəsmi olaraq seçilir, lakin hər bir ölkəni təmsil edir - Səudiyyə Ərəbistanı, Rusiya və Çin; 16 - coğrafi nümayəndəlik prinsipini və ya ümumi mənafeələr əsasında nəzərə alınmaqla formalaşmış müvafiq qruplara bölünən üzv ölkələrin qalan hissəsindən seçilir.

Beynəlxalq Valyuta Fondunun araşdırmasına başlamazdan öncə dünya maliyyə- valyuta münasibətlərinin qısa olaraq tarixinə qısa nəzər salmaq daha məqsədə uyğundur. Dünya valyuta sistemi təkmilləşməsində bir neçə mərhələ keçmişdir. Mərhələnin özünəməxsus prinsipləri və funksiyaları vardır. Bununla bərabər, hər bir mərhələ özündən öncəki mərhələdən müəyyən məsələləri özündə əks etmişdir.

Beynəlxalq valyuta sisteminin təkmilləşməsində aşağıdakı mərhələləri bir birindən fərqləndirirlər:

1. XX əsrin 20-ci illərinə kimi -. Paris valyuta sistemi - qızıl-monet
2. 1930-cu ilə kimi - Genuya valyuta sistemi - qızıl-deviz
3. 1944-cü ildən 1976-cı kimi - Bretton-Vuds valyuta sistemi - qızıl-valyuta
4. 1976-1978-ci ildən hal hazırda davam etməkdədir - Yamayka valyuta sistemi.

Birinci valyuta sistemi XIX əsr inqilabı və beynəlxalq ticarətin daha da genişlənməsi nəticəsində formalaşan qızıl-monet standartıdır. Dünya valyuta sistemini danışıqların getdiyi yerin adına uyğun formada Paris valyuta sistemi adlandırılır. Bu dövrdə beynəlxalq və milli valyuta sistemləri oxsar idilər, dünya pulu funksiyasını qızıl həyata keçirirdi, dünya bazarında baş verən ödəmələr çəkisinə görə reallaşdırılırdı. Qızıl-monet standartının prinsipləri aşağıdakılardan ibarət idi:

1. milli pul vahidlərinin tərkibinin müəyyən olunması;
2. ümumi ödəmə vasitəsi funksiyasını, dünya pulu funksiyasını həyata keçirirdi;
3. mərkəzi bankların mübadilə prosesinin əskinəsləri sərbəst baş verən qızıl monetlərinə mübadilə olunurdu;

4. mübadilə onların paritetləri əsasında, qısaca, əskinaslarda olan təmiz qızılın kəmiyyətlərinə görə reallaşdırılır;

5. qızılın sərbəst hərəkəti valyutanın nisbi sabitliyini təmin edirdi;

6. məzənnə monet paritetlərindən (fiksə edilmiş valyuta məzənnəsinin $\pm 1\%$ -i) “qızıl nöqtələri” çərçivəsində fərqlənmə imkanı yaradır;

7. milli qızıl ehtiyatı eyni zamanda pulun daxili təklifi arasında baş verən nisbətə təyin olunmuş dərəcədə saxlanmasına ciddi şəkildə nəzarət olunurdu;

8. beynəlxalq dövriyyədə qızıldan savayı, ingilis funt-sterlinqindən istifadə olunurdu;

9. tədiyə balansının reallaşan kəsiri qızılla örtülürdü.

Azad rəqabət kapitalizminin inhisar kapitalizminə çevrilməsi nəticəsində qızıl-monet standartı təsərrüfat ilə bağlı əlaqələrinin cavab verməməyə, iqtisadiyyatın, pul və valyuta münasibətlərinin inhisarların və dövlətlərin maraqlarına tənzimlənməsini əngəlləməyə başladı. ABS və Fransanın XX əsrin əvvəlində iqtisadi gücünün çoxalması ilə Böyük Britaniyanın dünya sistemində olan mövqeyi zəifləməyə başladı. Dünya müharibəsi zamanı ABS-dan savayı ölkələrdə əskinaslara qızıla çevrilməsi dayandırıldı və qızıl standartı bütövlükdə ləğv edildi. Daxili mübadilədən çıxarılaraq qızılla bağlı olan ölçülməyən əskinaslara dəyisdirilirdi. Ödəmə dövriyyəsində ölkələr arasında baş verən hərəkət zamanı qızılın sərbəst hərəkəti yığışdırıldı. Birinci dünya müharibəsinin bitməsi eyni zamanda xarici iqtisadi əlaqələrin bərpası valyuta sisteminin yeni prinsiplərinin çalışmasına zərurət yaratdı.

Beləliklə, valyuta sisteminin inkişafında ikinci mərhələ hesab olunan qızıl-deviz standartı fəaliyyət göstərməyə başladı. Genuya səhərində keçirilən maliyyə məsələləri üzrə baş verən beynəlxalq konfransda qeyd edildi ki, ölkələrin malik olduqları ehtiyatları xarici ticarət və başqa əməliyyatlar üzrə hesablaşmaları tənzimləməyə görə kifayət deyildir.

Beynəlxalq ticarətin inkişaf xüsusiyyəti onun dinamik inkişafı İkinci dünya müharibəsindən sonra formalaşmışdır. Bu, ilk növbədə, elmi-texniki inqilabın yeni sahələrin yaradılması kimi, eyni zamanda köhnə istehsalatın əsaslı yenidənqurma

işləri ilə əlaqədar olaraq, əsas kapitalın genişləndirilməsi və yeniləşdirilməsi təkan verən səbəb olmuşdur. Mühüm irəliləyişlər dünya ticarətinin artım səbəbləri ilə bilavasitə istehsalatda elmi-texniki inqilab şəraitində, beynəlxalq miqyasda tələb edən ixtisas üzrə düzəlişlər edir. Bu proseslər ölkə arasında mal mübadiləsinin sürətli artımın əsas amili olub, özü də bu artım hesabına emal sənayesi məhsulları əsasən baş vermişdir. Dövlətlər arasında mal mübadiləsinin intensivliyi üçün kapitalın artan ixrac ixtisaslaşması müxtəlif ölkələrdə yerləşən müəssisələr öz hesabına gücləndirilməsi və öz növbəsində transmilli şirkətlərə təsir göstərir. Beynəlxalq əmtəə mübadiləsinin artım tempinin də inteqrasiyasına səbəb oldu, çünki məhdudiyyətlər dünya ticarətinin həcmnin təqribən yarısı onların payına düşür, bu iki ölkə arasında ticarətdə ləğv edilib.

Bundan başqa, beynəlxalq ticarətin strukturunda dəyişikliklər və rəy mübadiləsinin artımı sənayesinin məhsulları, hazır məhsulları və xidmətlərlə, sürətləndirmiş proses beynəlxalq əmək bölgüsünün elmi-texniki inqilabın təsiri altında baş verib.

Bütün dünya ölkələrinin beynəlxalq əmək bölgüsünün əsasında aralarında başlayan beynəlxalq iqtisadi münasibətlər, dünya iqtisadiyyatı (dünya təsərrüfatı) bütün milli iqtisadiyyatların qarşılıqlı fəaliyyət sistemi kimi müasir təqdimata baxmaq məqsəduyğundur. Kapitalın, işçi qüvvəsinin beynəlxalq miqrasiyası və s. beynəlxalq hərəkəti, beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin strukturunda, bir sıra beynəlxalq ticarət əmtəə və xidmətlərlə edilir. Dünya ticarəti (BT) bu birtərəfli köçürülməsi müqabilində pul axınları əmtəə-material dəyərlərinin xaricə və ayrı-ayrı ölkələrin maraqlı olduğunu beynəlxalq ticarət əlaqələrinin genişlənməsində izah olunur:

- Xarici bazarlarda tələbat məhsullarının satışı;
- Xaricdən ayrı-ayrı malların alınması zərurəti;
- Digər ölkələrin xammal və ucuz işçi qüvvəsinin istifadəsi

ilə bağlı daha yüksək gəlir götürmək istəyi.

Beynəlxalq ticarətdə göstəricilərin vəziyyəti və inkişafı:

- Dünya əmtəə dövriyyəsinin fiziki həcmi dəyər;
- Dünya əmtəə dövriyyəsinin ümumi əmtəə və coğrafi strukturu;
- İxtisaslaşma səviyyəsi və ixracın sənayeləşmə;
- Beynəlxalq ticarətdə elastiklik əmsalları, ixracı, idxalı, ticarət şərtləri;
- İxrac və idxal kvotaları;
- Ticarət balansının saldosu.

Dünya ticarətinin müasir xüsusiyyətləri:

- Beynəlxalq ticarətin həcmnin artımı mal və xidmətlərlərin təsiri altında kəskin artır;
- Dəyişikliklər dünya ticarətinin coğrafi bölgüsü ki, orada inkişaf edən ölkələrin xüsusi çəkisinin azaldılmasında özünü göstərir;
- Dünya ixracının strukturunda dəyişikliklər elmi tutumlu məhsul və xidmətlərin mübadiləsinin artırılması istiqamətində göstərilən fəaliyyət;
- Hesablanmış, adambaşına düşən xarici ticarət dövriyyəsinin inkişafında qeyri-müntəzəmlik;
- Yeni sahələrin və müəssisələrin yaranması bir sıra ölkələrin məhsullarının və idxal asılılığının artması tendensiyası.

Dünya ticarəti əvvəldən xarici bazarda məhsulun özünəməxsus cizgilərini tədricən itirir və bütün birləşən müəssisələr müxtəlif ölkələr arasında mal tədarükü əvvəlcədən razılaşdırılmış halda daha endirilir.

Beynəlxalq ticarət üçün orada iştirak edən dövlətlərin iqtisadi nəzəriyyədə vacib sayılan mühüm səmərə əldə etməyə imkan verərək, iqtisadi artımın rəqabət üstünlüklərinin köməyi ilə təmin edir. Son onilliklərdə hökumət milli istehsalçıların müdafiəsi üçün qarşılıqlı və iqtisadi inteqrasiya ilə, həmçinin xarici rəqiblərindən olan idxalını dayandırmağa və inkişafı ilə əlaqədar rəqabət güclənir ki, nəticədə proteksionizmi gərginləşməsinə, onun forma və metodlarının genişləndirilməsinə

gətirib çıxarır. Müasir dünya təcrübəsində haqsız rəqabət metodlarından istifadə getdikcə daha çox həmin istiqamətə çəkirlər ki, bu da öz növbəsində onların rəqibləri tərəfindən də analoji cavab tədbirləri edir. Nəticədə, dünya bazarında rəqabətli mübarizədə deyil, həm də onların maraqlarını müdafiə edən hökumətin bu və ya digər məhsulların istehsalçıları iştirak edir.

Beynəlxalq ödəmə vasitəsi üzərlərinə götürmüş iki valyuta “əsas valyutalar” aldılar. Genuya valyuta sisteminin önəmli prinsipləri öncəki Paris sisteminin prinsiplərinə oxşardır. Qızıl dünya pulu öz mövqeyini saxlayırdı, qızıl paritetləri saxlanılırdı. Bəzi dəyişikliklər tətbiq olunmuşdu.

Həyata keçirilən pul islahatları bərqərar olmuş nisbi sabitləmə zamanında “qızıl monometallizmi” yeni modifikasiya olunmuş formada yenidən yaradılmışdır:

1) qızıl-külçə;

2) digəri isə qızıl-deviz. Qızıl-külçə böyük qızıl ehtiyatlarına malik olan güclü ölkələrdə qəbul olunmuşdur: İngiltərə (1925), Yaponiya (1930), Fransa (1928). Qalan ölkələrin əksəriyyəti isə - Avstraliya, Almaniya, Danimarka, Norveç standartını qəbul etdilər.

Qızıl-deviz standartı özündə elə bir formasını birləşdirir ki, bu vaxt milli əskinələr qızıla deyil, başqa ölkələrin valyutasına dəyisdirilirdi. Beləliklə, milli valyutanın dəyisdirilməsinin əsas olan iki üsulu formalaşdı:

➤ birbasa üsul - bu üsulun əsası deviz rolunu həyata keçirən valyutalar;

➤ dolay üsul - sistemin yerdə qalan valyutaları üçün.

Bretton-Vuds sisteminin önəmli prinsipləri aşağıdakılar aiddir:

1) ehtiyat valyutaların istifadə olunması şərti ilə qızılın dünya səviyyəsində pul funksiyasını həyata keçirilməsinin saxlanması;

2) ehtiyat valyutaların qızıla kurs üzrə rəsmi göstəricisinin məcburi dəyişdirilməsi;

3) milli pul vahidinin qızıl və dollarda təyin olunması;

4) belə ki, valyuta münasibətlərinə qarşı nəzarət və tənzimləmə valyuta-kredit müəssisələrinə – Beynəlxalq Valyuta Fonduna, eyni zamanda Dünya Bankına tapşırılmışdı;

5) bununla bərabər tədiyə balanslarının pozulması vaxtı onların qızılla tənzimlənməsinə qarşı icazə verilirdi.

Belə ki, Bretton-Vuds valyuta sistemi üstün mövqeyə çıxardı və eyni zamanda ABŞ-a iqtisadi və siyasi üstünlük verdi. Xarici ticarət hesablaşmalarını inhisarlaşdırdı. İstənilən ölkə tədiyə balansının zamanı özünün qızıl-valyutadan istifadə etməli, istehlakı azaltmalı və ixracı artırmalı idi. Təkcə ABŞ xarici kəsiri valyutası ilə ödəmək imkanı əldə etdiyindən bu barədə qayğılanmaya bilərdi.

Belə ki, ikinci dünya müharibəsi vaxtı dağıntılara uğramış Qərbi Avropa ölkələrinin iqtisadiyyatlarının bərpaı zamanla dünya iqtisadiyyatında qüvvələr düzülüsünü tamamilə dəyişdi. Bununla bərabər, çox ölkə müstəqil şəkildə dünya bazarlarına çıxmağa tədricən başladılar. İlk dəfə ticarət balansında, habelə tədiyə balansının maddələrində kəsir yarandı. ABŞ hökumətini 1971-ci ildə idxala 10% səviyyəsində gömrük rüsumu tətbiq etməyə, dolların qızılla dəyişdirilməsini dayandırmaya imkan yaratdı ki, BVF-nin sazişlərinin tamamilə pozulması demək idi.

Beləliklə, Bretton-Vuds sistemi dünya təsərrüfatının tələblərinə düzgün şəkildə cavab verməməyə başladı. Beynəlxalq iqtisadi sistemdə böhran baş verdi.

Dünya valyuta sektorunun müasir mərhələsi öz başlangıcını Yamaykanın paytaxtında keçirilən konfrans vaxtı 20 ölkənin nümayəndəsinin bu sistemdə islahatlar keçirilməsi haqqında razılığa gəlməsində götürür. Yamayka sazişlərinin bir çoxu BVF üzvləri tərəfindən ratifikasiya olundu. Həmin andan etibarən sistemin prinsipləri qüvvəyə mindi, valyuta sistemi Yamayka adını aldı.

Yamayka müqavilələri valyuta münasibətləri mexanizminə dəyişiklikləri etdi:

1) qızılın demonetləşdirilməsi, “rəsmi qiyməti”nin aradan götürülməsi və valyutaların qızılla istənilən bağlanmasının qadagan olunması təsdiq edildi;

2) qızıl-dollarla bağlı olan standartının dağılması təsdiq olundu;

3) mərkəzi banklara aid qızılı bir əmtəə olaraq “azad” bazar qiymətləri nəticəsində

almaga və onu satmaga icazə verilirdi;

4) valyutaların mübadilə məzənnələrinin təyin edilməsi üçün, rəsmi aktivlərin qiymətləndirilməsi və digərləri aid edilir. BVF-nin ölkələrinin hesablarında yazılma qaydası ilə nagdsız beynəlxalq hesablaşmaların reallaşması üçün istifadə olunan beynəlxalq ödəmə və eyni zamanda ehtiyat vasitəsidir;

5) dollar rəsmi şəkildə başqa ehtiyat valyutalarına (isveçrə frankı, alman markası, yapon ieni) eyniləşdirirdi;

6) sərbəst üzən valyuta rejimi, yəni valyuta məzənnələrinin bazarında tələb və təklifində formalaşması qanuniləşdirildi;

7) dövlətlər tərəfindən valyuta məzənnəsi müstəqil şəkildə müəyyən edilməsinə icazə verildi;

8) valyuta bloklarının formalaşması beynəlxalq valyuta sisteminin iştirakçıları kimi qanuniləşdirildi; bununla yanaşı, blokların daxilində iştirakçılar arasında münasibətlər mövcuddur.

1.2 Beynəlxalq Valyuta Fondu müasir dünya maliyyə sisteminin modernləşdirilməsində rolu

Dünya ölkələri arasında maliyyə, iqtisadi və sosial münasibətlər təkmilləşmə etməkdədir. İkinci Dünya Müharibəsindən daha sonra dünyada bloklaşmalar çıxmış və beynəlxalq münasibətlər sürətlənmiş, beynəlxalq maliyyə müəssisələri qurulmağa başlamışdır. İnkisaf etməkdə olan ölkələrin təkmilləşməsinin maliyyələşdirilməsini saxlaya bilmək xarici borc və yardım müəssisələri meydana çıxmışdır. Sərmayəsinə birdən daha çox ölkənin iştirak etdiyi, maliyyə fəaliyyətlərindən birdən daha çox ölkənin faydalandığı formalarına beynəlxalq maliyyə müəssisələri deyilir. Dünyada maliyyə müəssisələrinin yaranma kökləri bütün dünyanı bürümüş dərin iqtisadi böhranlar dövrünə gedir.

Ədəbiyyatlarda “böyük depressiya” dövrü adlandırırlar. Dövrə aid olan yazılardan, eyni zamanda şəkillərdən aydın olur ki, bu dövrdə iqtisadiyyatın sahələrində dağıntılar baş vermişdi. Kənd təsərrüfatı məhsulları dəfələrlə ucuz satılır, minlərlə bank müflisləsir, heyvandarlıq ziyanla işləyir, bütün sektorlarda işsizlik basılır. Bir sözlə, iqtisadiyyatın bütün sektorları “iflic” vəziyyətinə düşmüşdü. Eyni zamanda özünü pul-kredit bazarında özünü göstərirdi. Kağız pullara qarşı olan inamsızlığın dünyada qızıla tələbatı əhəmiyyətli dərəcədə artırdı. Bir çox ölkələr, habelə, Birləşmiş Krallıq qızıl standartlarından, valyuta dəyərinin qızılla təyin olunması prosesindən məcburi şəkildə imtina etməli oldular. Bu qanun uzun zamandır ki, pulun dəyərinin sabit qalmasına qulluq edirdi. Buna əsasən qızıl standartlarından imtina edən dövlətlər və qızıl standartlarını qarşılayan ölkələr arasında valyuta mübadiləsi çətinləşdi. Kağız pulun dəyərində baş verən qızıl ödəmələri olduqları üçün pul ehtiyatları yığmağa başladılar. Bu prosesdə iş yerlərinin minimumlaşmasına səbəb oldu. Həyat səviyyəsi əhəmiyyətli şəkildə aşağı düşdü.

Bir qism ölkələr isə milli valyutalarını dəyərlərindən daha minimum qiymətə xarici alıcılara satmaqla kənd təsərrüfatı məhsullarını əslində ucuz qiymətə satdılar. Onlar başqa ölkələrin ticarət əlaqələrini pozurdular. Rəqabət devalivasiyası formalaşdırdılar. Rəqiblər tərəfindən müəyyən qayda ilə cavablandırılırdı. Beləliklə, bütün bu sadalananlar nəticə etibarilə dünya iqtisadiyyatının tamamilə dağılmasına gətirib çıxartdı. Bütün dünyada əmtəələrin qiyməti aşağı düşdü və ticarətin həcmi 63%-ə kimi azaldı.

Dünyanın əksər ölkələrinin bərabər əməkdaşlığı lazım idi. Bu məsələlər 30-cu illərin sonu 40-cü illərin əvvəlləri Amerika və İngiltərə alimləri tərəfindən müzakirə olunmuşdur. Keyns planında ittifaqın iştirakçıları dünya hesablaşmalarının tənzimlənməsi üçün təqdim olunurdu. Keynsin fikrincə, bu klirinq ittifaqı üstünlük emissiya institutları mövcud olmalı, xüsusi hesablaşma üçün pul buraxmalıdır. Kollektiv formada valyuta emissiyasının ölçüsü ticarət dövriyyəsinin real tələblərinə uyğun təyin edilməlidir və kütləsi iqtisadi cəhətdən hansı dərəcədə məqsədəuyğun

olmasından asılı şəkildə onun artırılıb azaldılması yolu maliyyə təşkilatlarının rəhbərləri tərəfindən uyğun tərzdə tənzimlənməlidir.

C.Keyns problemi ilə parallel şəkildə doktor Uayt da çalışmış və 1942-ci ildə baş verən problemi həll etmək üçün planını uyğun formada ABŞ hökumətinə təqdim etmişdir. Beynəlxalq tənzimləyici investisiya və fond bankının yaradılmasını təklif edirdi. İki elmi ideya qısa müddətdə ABŞ və İngiltərədə müzakirə olundu. Həmin ideyalarla başqa dövlətlər tanış oldu və geniş müzakirə üçün çap edildi. Keyns və Uayt proqramları fərqlənirdilər. Həmin proqramlarda çoxlu sayda ümumi fikirlər var idi. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin çoxtərəflilik nəticəsində genişləndirilməsi məsələsini qarşıya gətirdi. Bu vaxt məsələyə çatmaq metod və vasitələr prinsipçə fərqli idi. Onların proqramları BMT daxilində müzakirə edildi. Çoxsaylı danışıqlardan daha sonra çətin bir vəziyyətdə olan beynəlxalq aləm bu sistemin formalaşmasına və nəzarət etmək üçün razılıq verdi. 1944-cü ildə BMT-yə aid olan 45 ölkənin iştirakı ilə Bretton-Vuds səhərində Beynəlxalq Valyuta konfransı keçirildi. “Bretton-Vuds Konfransı” kimi tarixə daxil oldu. Konfransda qəbul olunan qərara əsasən 1945-ci ildə BMT-nin iki təşkilatı –Beynəlxalq Valyuta Fondu və Dünya Bankı təsis olundu.

Cədvəl 1.1

Bretton-Vuds Konfransında nümayəndə heyəti ilə iştirak edən ölkələr

Avstraliya	İran	Efiopiya
Belçika	İraq	Fransa
Boliviya	Liberiya	Yunanıstan
Braziliya	Lüksemburq	Qvatemala
Kanada	Meksika	Haiti
Çili	Niderland	Honduras
Çin	Yeni Zelandiya	İslandiya
Kolumbiya	Nikaraqua	SSRİ
Kosta Rika	Norveç	Böyük Britaniya
Kuba	Panama	ABŞ
Çexslavakiya	Paraqvay	Uruqvay
Dominikan Respublikası	Peru	Venesuela
Ekvador	Filippin	Yuqoslaviya
Misir	Polşa	Hindistan
El Salvador	Cənubi Afrika Birliyi	

ABS-ın keçmiş maliyyə naziri H.Morqentaunun dili ilə desək “konfransın məqsədi Yalnız müharibə nəticəsində dağılmış Avropanı bərpa etmək deyil, həmçinin iqtisadi potensialı daha aşağı olan ölkələrdə kənd təsərrüfatı və sənaye istehsalının uğurlu təkmilləşməsinə təmin etmək üçün və uzunmüddətli maliyyə yardımının reallaşdırılmasından ibarətdir”. Bu təşkilat ümumi olaraq bir-birlərini tamamlasalar funksiyalarına görə bir birindən fərqlənirdilər.

Dünya Bankının əsas məqsədi inkisafda olan ölkələrə yardım etmək, onların iqtisadiyyatını yüksəltmək və uzun müddətlə iqtisadi inkişafa nail olmaq, ölkələrdə kasıblığı minimum dərəcəyə çatdırmağı ləğv etməkdir. BVF dünya valyutasının monitorinqini reallaşdırmaq, ölkələr arasında ödəmə sistemini həyata keçirmək və ödəmə balansında kəsiri olan dövlətlərə borc verməyi məqsəd qoyur.

Beynəlxalq Valyuta Fondu qlobal inkisaf, həmçinin iqtisadi sabitliyə yardım etmək məqsədilə fəaliyyət göstərir. İqtisadi çətinliklərlə üz-üzə gələn üzvlərə siyasət məsələlərinə məsləhət verir və maliyyələşdirir, habelə, inkisaf etməkdə olan ölkələrlə çalışaraq, makroiqtisadi stabilliyə nail olmaq, yoxsulluğu minimumlaşdırmaq üçün onlara yardım edir.

BVF nə edir? Qlobal üzvlüyə malik olan 188 ölkəni əhatələyən BVF və imkanlardan istifadə etmək, qloballaşmanın tələblərini və iqtisadi təkmilləşməni idarə etmək üçün ölkələrin hökumətlərinə kömək göstərilməsinə aid unikal imkanlara malikdir. Qlobal iqtisadi tendensiya və onun göstəriciləri izləyir, yarana biləcək bütün problemlər barəsində üzv ölkələri xəbərdar edir və siyasət dialoqlarının aparılması üçün yığıncaqlar təşkil edir, habelə iqtisadi çətinliklərlə mübarizə aparmaq üçün hökumətlərə təqdim edir.

BVF aşağıda göstərilənlər vasitəsilə üzv olan ölkələrini dəstəkləyir:

- Regional, qlobal və fərdi iqtisadiyyatların bazarlarına əsaslanan araşdırmaların, statistikaların, təhlillərin və proqnozlaşdırmanın aparılması;
- İqtisadi çətinliklərə qarşı gəlmək üçün ölkələrə borcların ödənilməsi;
- Tendensiyalar və ölkələrin təcrübələrinə uyğun hökumətlərə və banklara siyasət üzrə düzgün məsləhətlərin verilməsi;

- Ölkələrdə yoxsulluğa qarşı mübarizədə kömək etmək üçün güzəştli olan borcların əldə olunması;

- İqtisadiyyatlarının idarə edilməsinin daha da yaxşılaşdırılmasında ölkələrə yardım göstərilməsi üçün texniki xidmət və treninqlərin keçirilməsi.

Dünya Bankı yalnız inkişaf etməkdə olan ölkələrə yardım edərək kredit verməkdədir. BVF az bir vaxt limitində yaranan maliyyə ilə bağlı problemlərini aradan götürmək üçün ehtiyacı olan üzv ölkələrə kredit verir. İki beynəlxalq maliyyə təşkilatı barəsində digər bölmədə daha geniş informasiya verilir. Ona görə hələ Bretton-Vuds əkizləri hesab edilən BVF və Dünya Bankından əvvəl yaranmış Hesablaşmalar Bankının formalaşmasının ilkin şərtlərinə və fəaliyyət istiqamətinə nəzər yetirək.

1.3. Beynəlxalq Valyuta Fondu və üzv ölkələrə dəstək

Dünya cəmiyyəti qlobal sistemin bir sıra başqa çağırışları ilə rastlaşır ki, belə problemlərə: qlobal miqrasiya; müxtəlif sosial qruplar arasında gəlirin səviyyələrində kəskin qırılma; bir sıra inkişaf etmiş ölkələrin geri qalması və. s problemlər aid edilir. Beləliklə bir tərəfdən bu problemlərin vacibliyinin dərk edilməsi qlobal idarəetmə sahəsində müzakirəni və elmi araşdırmaları stimullaşdırır və bu problemlərin mövcudluğu beynəlxalq institutlar və təşkilatlar üçün ciddi çağırışa səbəb olur. T. Синклер dediyi kimi, qloballaşma qlobal əməkdaşlıq üçün müstəqil dövlətlərin bir biri ilə qarşılıqlı əlaqəsinin əsasını dəyişdi [5].

Qlobal idarəetmə olduqca geniş anlayışdır. Biz yalnız onun aspektlərinə nəzər salacağıq, hansılar ki, beynəlxalq təşkilatlar və institutlarda, Beynəlxalq valyuta fondu və Ümumdünya bankında əsas məsələlərin reallaşdırılması üçün istifadə edilir. Beynəlxalq Valyuta Fondu və Ümumdünya bankı fəaliyyətləri dövründəki məsələlərə prizma çərçivəsində baxırlar, yəni institutlar kimi dünya iqtisadiyyatını və siyasətini dəyişən yeni mexanizmlərin ətraf mühitə təsiri reallıqları öyrənilir.

Dünya siyasətində qlobal idarəetmə beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə həyata keçirilir. Beynəlxalq təşkilatların təşəkkül tapması bu sistemin fəaliyyətində zəruri bir

mərhələdir. Beynəlxalq təşkilatlar qlobal idarəetmənin fəaliyyətini optimallaşdıran və onun keyfiyyətini artıran bir vasitədir. Son yüz illiklərdə hüquqi, siyasi və fəlsəfi fikrləri vahid bir məkan kimi formalaşdırmaq, dövlətlər arasındakı münasibətləri bu məkan içərisində qurmaq ideyası beynəlxalq təşkilatları yaradan əsas səbəb olmuşdur.

Dünyada mədəni inkişafın nəticəsi universal ideyalar beynəlxalq təşkilatların konsepsiyasında özvişəşərək praktikanın əsasını yaradırlar. Cəmiyyətin ümumi maraqlarını kəsb edən beynəlxalq təşkilatların bu istiqamətdə təşəkkülü onun iki tərəfə istiqamətləndirilməsinin qarşısını alır. Beləliklə, biz tərəflərə nəzər salaraq: [8]

- Beynəlxalq təşkilatlarının nəticəsi olaraq ümumdünya dövlətinin yaradılması;
- Beynəlxalq təşkilatları nominal mövqedə saxlayaraq, onların vasitəsilə hegemonluğun ələ keçirilməsi.

Lakin beynəlxalq təşkilatlar elə bir qanunauyğunluq istiqamətində gedir ki, dünya xalqları və dövlətləri artan inkişaf səviyyəsində olmasına baxmayaraq, nə qlobal dövlət yaratmaq, nə də beynəlxalq təşkilatları bir dövlətin maraqlarına sığdırmaq mümkündür. Müasir dünyada əsas inkişaf perspektivlərindən biri beynəlxalq təşkilatlar, beynəlxalq münasibətlər beynəlxalq hüquq arasında asılılığı, bağlılığı kifayət qədər səmərəli variantların tapılmasını həyata keçirir. Qlobal idarəetmənin effektivliyi bu bağlılığın səviyyəsindən asılıdır. Qlobal idarəetmə beynəlxalq münasibətlərin mexanizmi olaraq, beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində fəaliyyət göstərərək, həmin normaları daima təkmilləşdirərək beynəlxalq həyatın əsas prinsipi kimi qəbul edir. Yəni beynəlxalq təşkilatlar qlobal idarəetmədə getdikcə təkmilləşən mexanizmlər ilə dövlətlər arasındakı münasibətləri hüquq normaları çərçivəsində tənzimləyir. Bir çox beynəlxalq təşkilatlar hüquq və öhdəliklərə malikdirlər, beynəlxalq hüququn məsuliyyətini daşıyırlar. Dövlətlər beynəlxalq təşkilatlarda birləşir və mənafələrini beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə effektiv qorumaq və ifadə etmək imkanına malik olurlar. Bu mövqelərin əsas konsepsiyalarından biri etik humanizmdir. Etik humanizm – qlobal cəmiyyətin həyat fəlsəfəsidir. Beynəlxalq təşkilatlar isə qlobal cəmiyyətin fəaliyyətini reallaşdıran

optimal sahə, daha aydın desək, onun mövcudluq formasıdır. Ölkə daxilində vətəndaş və dövlət arasında münasibət nə qədər vacibdirsə, beynəlxalq aləmdə beynəlxalq təşkilatlar və qlobal cəmiyyət arasında münasibətlərin inkişafı bir o qədər zəruridir. Bu proses həm dövlətlər daxilində, həm də beynəlxalq həyatda münasibətləri dərinləşdirir.

Beynəlxalq təşkilatların daxil olduğu qlobal sistem beş kateqoriya ilə qruplaşdırılır:[11]

- BMT-nin 192 üzvünün də daxil olduğu təqribən 200 hökumət təşkilatı;
- 77.200 Transmilli Korporasiya (TMK) və onların 800.000 törəmə şirkəti;
- Bir ölkəyə məxsus, lakin mühüm transmilli fəaliyyət göstərən 10.000 qeyri-hökumət təşkilatı (QHT);
- BMT, NATO, Avropa İttifaqı (Aİ) kimi 246 dövlətlərarası təşkilat (DAT);
- 7.300 beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatı (QHT).

Göründüyü kimi, beynəlxalq təşkilatlar funksiyasından asılı olaraq dövlət sistemi ilə beynəlxalq sistemin uzlaşmasında və qlobal idarəetmə fəaliyyətinin qurulmasında həlledici rolü bölüşürlər. Təşkilatlar müasir dövrdə dünyanın ayrı-ayrı problemləri üzrə funksiyasını təyin edir və bu istiqamətdə beynəlxalq iştirakçıya və hərəkətverici qüvvəyə çevrilirlər. Hazırda cəmiyyətdə qeyri hökumət təşkilatlarının 104-ü ətraf mühit, 63-ü insan hüquqları, 80-i qadın, 96-sı isə inkişaf problemləri üzrə fəaliyyət göstərirlər. Müasir beynəlxalq həyatın və münasibətlər sisteminin inkişafında mühüm rol oynayan, ən yeni dövrün qlobal siyasətini formalaşdıraraq irəli aparən dövlətlərarası beynəlxalq təşkilatların ümumi panoramına nəzər saldıqda, qlobal təsisatlanmanın hansı vəzifələrlə hansı istiqamətə doğru hərəkət etdiyini təxmin etmək mümkündür.

Dünyanın özək dövlətlərarası beynəlxalq qurumu olan Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) 1945-ci ildə ABŞ-ın San Fransisko şəhərində 50 dövlətin

nümayəndəsinin iştirakı ilə keçirilən Konfransda öz Nizamnaməsini irəli sürmüş, həmin ilin 24 oktyabrından Çin, Fransa, Sovet İttifaqı, Böyük Britaniya, ABŞ və digər dövlətlərin rəsmilərinin imzaladığı BMT Nizamnaməsinin təsdiqi ilə fəaliyyətə başlamışdır.

Qlobal idarəetmə siyasətinin tərkib hissəsi olan nizamlama beynəlxalq təşkilatların fəaliyyətində əsas funksiyalardan sayılır. Çünki beynəlxalq sistem qanunauyğun şəkildə sabitləşməyə meyilli bir fenomen olmaqla yanaşı, həm də daim hərəkətdə olan dinamik prosesdir. Qlobal dəyişikliklərin mahiyyətini və dəyişiklik xarakterini bilmədən idarə etmək və tənzimləmək mümkün deyil. Qlobal tənzimləmənin strukturu beynəlxalq təşkilatların həm genezisindədir, həm də onların fəaliyyətinin optimallaşdırılmasında özünü göstərir. Yəni onları meydana çıxaran səbəb və izlənən məqsəd bağlılığı fəaliyyətlərinin tipologiyasını da müəyyən edir. Bu gün beynəlxalq siyasəti hərəkətə gətirən əsas stimullar dövlətlərarası beynəlxalq təşkilatlardan qaynaqlanır və başlıca idarəetmə mexanizmləri onların vasitəsilə hazırlanır.

İqtisadi, sosial və maliyyə münasibətlərini sıx qarşılıqlı əlaqədə inkişaf etdirmək dünya ölkələrinin qarşısında duran ən vacib amillərdəndir. Xüsusilə, ikinci dünya müharibəsindən sonra, beynəlxalq münasibətlər inkişaf etmiş, bununla yanaşı, beynəlxalq maliyyə təşkilatları yaranmağa başlamışdır. Həm beynəlxalq, həm də regional çərçivədə fəaliyyət göstərən maliyyə qurumlarının ortaq məqsədləri aşağıdakılardır:[17]

- ✓ Beynəlxalq inkişafa sövq etmək və beynəlxalq alqı – satqı prosesində çətinlikləri aradan qaldırmaq;
- ✓ İnkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi inkişaflarını dəstəkləmək;
- ✓ Sərbəst ticarət, iqtisadi birləşmə və iş münasibətlərini inkişaf etdirmək, iqtisadi birlikləri gücləndirmək.

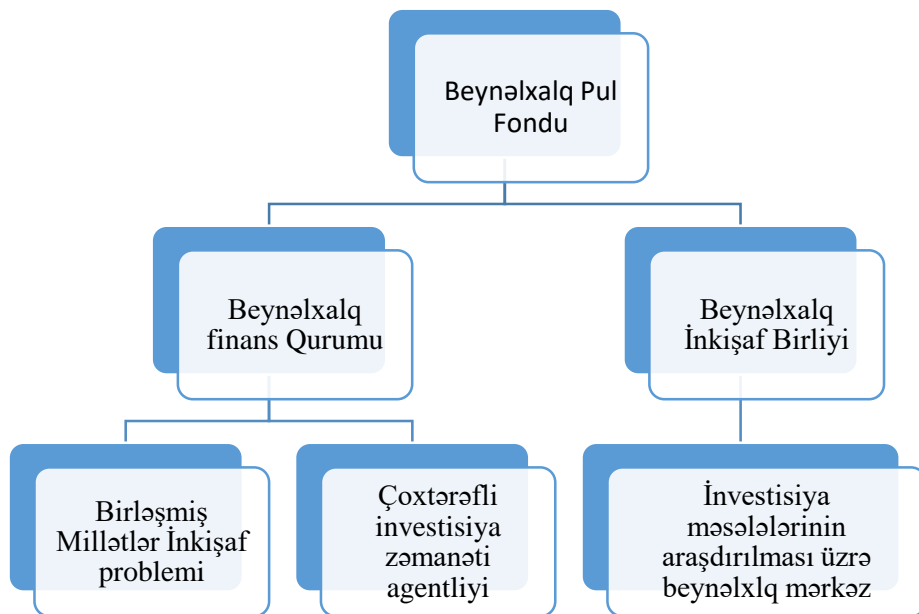
Sərmayələrin yatırıldığı və quruluşlarında birdən çox ölkələrin iştirak etdiyi maliyyə fəaliyyətlərinə beynəlxalq maliyyə təşkilatları deyilir. İndiki dövrdə fəaliyyət göstərən maliyyə təşkilatların hər biri ikinci dünya müharibəsindən sonra

yaradılmışdır. Yaranma tarixlərinə diqqət yetirsək “Bretton Vuds əkizləri” adlandırılan Beynəlxalq Yenidənqurma, Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) və İnkişaf Bankı daha öncə qurulmuşdur. Hal-hazırda mövcud olan beynəlxalq maliyyə quruluşları çalışma istiqamətlərinə görə bir birindən fərqlənirlər. Fəaliyyət sahələrinə görə bu təşkilatlar aşağıdakı kimi qruplaşdırılır:

- ❖ Avropa Kömür-Polad Birliyi;
- ❖ Avropa Pul Fondu;
- ❖ Avropa İnvestisiya Bankı;
- ❖ Avropa Valyuta Əməkdaşlıq Fondu;

Beynəlxalq maliyyə təşkilatları qısa və ya orta müddətli valyuta kreditləri, yaxud uzunmüddətli investisiya kreditləri açır. Qısa və orta valyuta kreditləri ölkə ərazisində müvəqqəti maliyyə çətinliklərini götürmək üçün verilir. İnvestisiya layihələrini reallaşdırmaq üçün uzunmüddətli kreditlər verilir. [6]

Beynəlxalq maliyyə təşkilatlarına nəzər salaq:

Şəkil 1.2: Beynəlxalq maliyyə təşkilatları

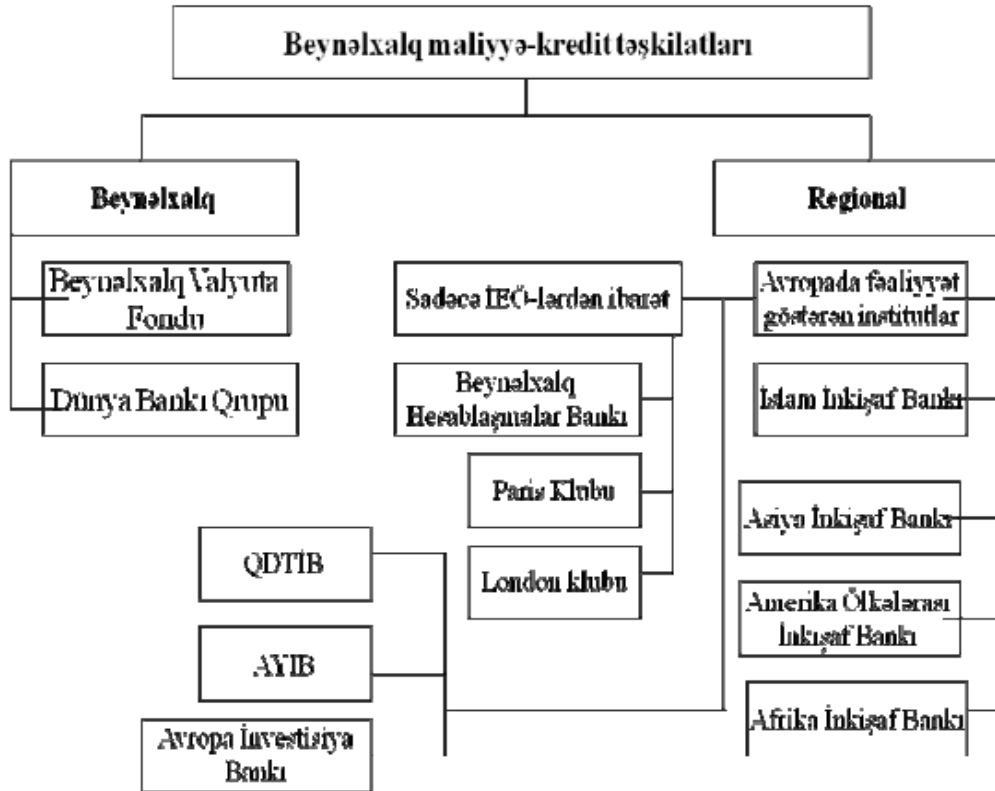
Ümumiyyətlə dünya səviyyəsində fəaliyyət göstərən 2 ən böyük beynəlxalq maliyyə müəssisələri vardır ki, bunlar aşağıdakılardır(Sxem 1.2):

1. Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF);

2. Dünya Bank Qrupu(DB).

Sxem 1.2

Beynəlxalq maliyyə kredit təşkilatları

Beynəlxalq Valyuta Fondu özündə 189 dövləti birləşdirir və onun strukturlarında 133 ölkədən 2500 nəfər məşğul olur. BVF dövlət tədiyə balansının kəsiri ilə qısa müddətli və orta müddətli kreditlər verir. Kreditlərin verilməsi adətən bir sıra şərtlər və tövsiyələrlə müşayiət olunur. Dünya Bankı fərqli olaraq, BVF-nin fəaliyyəti nisbətən qısamüddətli makroiqtisadi böhrana yönəlib. Beynəlxalq Valyuta Fondunun (BVF) problemləri və onların həlli üçün təklif olunan mexanizmlər araşdırılır. BVF-nin fəaliyyəti ölkələrə iqtisadi inkişafı sürətləndirmək üçün səmərəli milli iqtisadi siyasətlərin inkişaf etdirilməsi və həyata keçirilməsinə kömək etməkdir. Buna görə də bu mövzunun vacibliyi çox yüksəkdir. Bu gün dünya iqtisadiyyatı qeyri-sabit bir vəziyyət yaşandığında BVF-nin rolu əhəmiyyətli dərəcədə artır. Buna görə də, müəyyən iqtisadi çətinliklərlə üzləşən ölkələr BVF ilə əməkdaşlıq etməlidirlər.

Beynəlxalq Valyuta Fondu ölkələrə kreditlər verən, dünya pul sisteminin fəaliyyətinin prinsiplərini inkişaf etdirən, beynəlxalq pul və maliyyə münasibətlərinin dövlətlərarası tənzimlənməsini həyata keçirən dövlətlərarası bir qurumdur [1, s. 96].

BVF ilə qarşılıqlı hər bir dövlət məqbul qiymət sabitliyi şəraitində iqtisadi artım təmin etməlidir, müntəzəm iqtisadi və maliyyə şərtlərini dəstəkləmək məqsədilə sabitliyin təşviq edilməsinə, eləcə də gözlənilməz pozuntulara gətirib çıxara bilməyən pul sistemində yol verməməlidir [2, s. 63].

2015-ci ildə dünya iqtisadiyyatı bir sıra gözlənilməz problemlərlə üzləşdi. Beynəlxalq Valyuta Fondu, ölkələrin iqtisadi artımını stimullaşdırmaq və əməkdaşlığı gücləndirməyə yönəlmiş bir sıra iqtisadi dəyişikliklərə məruz qaldıqlarını dərhal uyğunlaşdırmağa davam etdi. BVF-nin ilk qəfil problemi neft qiymətlərində kəskin azalması idi. 2014-cü ilin sentyabrından 2015-ci ilin yanvar ayına olan azalma IMF-ə üzv ölkələrə əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Ölkələrin əksəriyyəti üçün - BVF düşən qiymətləri əlverişli idi ki, qlobal iqtisadiyyatda qeyri-sabit vəziyyət iqtisadi artıma səbəb olmuşdur. Lakin neft istehsal edən ölkələr düzəlişə ehtiyac duydular. Bu hadisələr BVF-nin analitik işinin və onun iqtisadi siyasət üzrə təkliflərinin əhəmiyyətini gücləndirdi. Neft qiymətlərindəki azalma üzv dövlətlərdə istehsal artımına səbəb oldu.

İlkin olaraq BVF kursların təyin edilməsi və düzəlişlər olunması məqsədilə formalaşmışdır. Belə ki, 1944-cü ildə keçirilmiş konfransında imzalanmış müqavilə eyni zamanda aşağıdakı sadalananlar üçün formalaşmasını nəzərdə tuturdu:

- Beynəlxalq ticarətin tarazlaşdırılmış artımını, təkmilləşməsinə yüngülləşdirmək və eyni zamanda bununla da məşğulluğun və gəlirlərin yüksək dərəcəsinə, eləcə də istehsal ehtiyatlarının təkmilləşməsinə nail olunması;
- Beynəlxalq valyutaya imkan yaratmaq;
- Valyuta mübadiləsinə yardım etmək və rəqabətlə əlaqəli valyutaların qiymətdən düşməsinə mane olmaq;

- Bəzi cari əməliyyatlar üzrə olan çoxtərəfli hesablaşmalar sistemini formalaşması üçün əlverişli şərait yaradılması, dünya ticarətinin təkmilləşməsinə maneçilik törədən mübadilə məhdudiyyətlərinin ləğv edilməsi.

Bütün bunları qısa formada BVF-nun əsas məqsədini aşağıda sadalanan formada ifadə etmək olar: BVF-nin məqsədi beynəlxalq valyuta əməkdaşlığının motivləşdirilməsi, beynəlxalq ticarətin tarazlaşdırılmış təkmilləşməsinə köməklik edilməsi, tədiyə balanslarında olan kəsrin aradan qaldırılmasında, eyni zamanda valyuta kurslarının stabilliyinə yardım göstərilməsidir.

-

FƏSİL II. AZƏRBAYCANDA İQTİSADI İSLAHATLAR MODELİ BEYNƏLXALQ VALYUTA FONDU İLƏ ƏMƏKDAŞLIĞIN TƏHLİLİ

2.1. Azərbaycanın keçid iqtisadiyyatı modelinin formalaşma mərhələləri

Beynəlxalq mühitdə iqtisadi və maliyyə stabilliyini saxlamaq, həmçinin üzv ölkələrə iqtisadi yardımlar göstərmək ixtisaslaşdırılmış institut olan BVF-nin əsas məqsədləri, bu məqsədlərə yüksək səviyyədə nail olmaq üçün formalaşmış təşkilati strukturu ilə öncəki bölmələrdə tanış olduq. Yalnız bu məqsədlərlə təşkilati struktur fəaliyyəti üçün baza yaradılmışdır. Ümumiyyətlə BVF-nin fəaliyyəti üç əsas olan növbədə reallaşdırılır.

Birincisi, Təftis və Nəzarətlə bağlıdır, iqtisadi və maliyyə sektorlarındakı monitorinqlərdə reallaşdırılır. İkincisi, borc verməsi ilə bağlı maliyyələşdirmə fəaliyyətidir. Digəri üçüncüsü isə, Texniki yardımları ilə bağlı olan fəaliyyətidir. Qeyd olunan fəaliyyət növləri içərisində yalnız ən əsas fəaliyyət sektoru olan borc vermə fəaliyyətilə tanış olacağıq. Mühüm funksiyalarından tədiyə balansı problemləri olan ölkələrə iqtisadi inkisafı qazanmaq üçün borclar verməkdir. Yalnız BVF-nin köməkləri iqtisadi çətinliklə üzləşən ölkələrə ehtiyatlarını möhkəmləndirməyə, valyutalarını stabilləşdirməyə, eyni zamanda ticarət məhdudiyəti qoymadan importa olan ödəmələr etməyə imkan yaradır. İnkisaf banklarından fərqli şəkildə BVF xüsusi layihələrə əsasən kredit vermir.

Valyuta fondunun verdiyi borclara və maliyyələşdirmə prinsiplərini keçməzdən öncə borc alan ölkələrə nəzər salaq. BVF-nin verdiyi borca ölkənin həqiqətən ehtiyacını göstərən iqtisadi vəziyyəti özündə göstərən razılaşma sənədi ilə təchiz olunur. Razılaşma İcraedici Şura ilə təsdiqlənməlidir və İcraedici Suraya məktub vasitəsilə təqdim edilir. Kreditlər proqram reallaşdırdıqca öncədən planlaşdırılmış qaydada həyata keçirilir.

Cədvəl 2.1

Beynəlxalq Valyuta Fondunun verdiyi kreditlər

Kredit	Kreditin adı		Şərti
STF	Systemic Transformation Facility	İqtisadiyyatda Sistemli Dəyişikliklərin Maliyyələşdirilməsi Mexanizmi	5%, 10 il
Standby	Standby	Tədiyyə balansını dəstəkləmək və mövcud kəsri maliyyələşdirmək	5%, 5 il
ESAF	Enhanced Structural Adjustment Facility	İqtisadiyyatda Struktur İslahatlarının Geniş Maliyyələşdirilməsi Mexanizmi	0,5%, 10 il
EFF	Extended Fund Facility	Geniş Kreditləşdirmə Mexanizmi	4,2%, 10 il
CCFF	Compensatory and Contingency Financing Facility	Kompensasiya Maliyyələşdirilməsi Mexanizmi	
PGRF	Poverty Reduction and Growth Facility	Yoxsulluğun Azaldılması və İqtisadi Artımın Təmin Olunması Mexanizmi	0,5%, 10 il 5,5 il güzləştlə

BVF- kreditlər imtiyazlı və imtiyazsız kreditlər kimi iki əsas hissəyə ayrılır. Aşağı gəlirli ölkələr Yoxsulluğun Azaldılması və əqtisadi Artımın Maliyyələşdirilməsi Mexanizmi (PRGF krediti) üzrə aşağı olan faiz dərəcəli borclar ala bilirlər. Başqa imtiyazsız borclar 5 mühüm kreditləşmə əsasında verilir. Bunlara aşağıdakılar daxildir:

1. SBA - Stand By Arrangments (Stand-bay kreditləri);
2. EFF - Extended Fund Facility (Genisləndirilmiş Fond kreditləri);
3. SRF - Supplemental Reserve Facility (Əlavə Ehtiyat kreditləri);
4. Kontingent krediti;
5. CFF - Compensatoru Financing Facility (Kompensasiyaedici kreditlər);
6. Emergency assistance - Fövqəladə kömək üzrə olan maliyyələşdirmə mövcuddur.

Maliyyələsdirmə mexanizmləri nisbətən yaxından tanış olaq. BVF 1970-ci illərin sonlarından başlayaraq yoxsulluğun minimumlaşdırılması və iqtisadi təkmilləşməyə nail olmaq üçün ölkələrə köməklik edir. Həmin ölkələrə edilən köməklər əsasən faiz dərəcələri strukturun yaxşılaşdırılması kreditləri üzrə verilirdi.

Beynəlxalq təşkilatlar arası dialoqun aparılmasında, universal dəyərlərin yaradılması prosesində, elmi-texniki, intellektual həyatın bütün sahələrində mübadilə mədəniyyətinin yüksəlməsində olduqca önəmli missiyanı həyata keçirirlər. Onlar müasir dövrümüzdə dünya ölkələrinin qarşılıqlı təmasının, cəmiyyətin özünü vahid bir sivilizasiya və mənəviyyət məkanında hiss etməsinin və planetar şüur aktının gerçəkləşməsinin başlıca determinantıdır. Beynəlxalq həyatın əsas yaradıcı komponentinə çevrilən, müasir missiyasında ardıcıl olan beynəlxalq təşkilatların ildən-ilə sayı artır, əhatə dairəsi genişlənir, beynəlxalq ərazidə etimad balansı yüksəlir. Təqribən son yüz ildə – 1909-cu ildən 2005-ci ilədək onların sayı aşağıdakı yüksələn və yüksəldikcə də intensivləşən xətt üzrə artmışdır: 1909-cu il - 176; 1954-cü il - 997; 1962-ci il – 1324; 1970-ci il - 1993; 1981-ci il - 4263; 1992-ci il - 4696; 2000-ci il - 5936; 2005-ci il - 7306.

Beynəlxalq təşkilatlar bir sıra funksiyaları yerinə yetirir. Bunlara aşağıdakılar aiddir:[19]

- Normayaratma funksiyası - beynəlxalq normaların yaradılmasında iştirak etməsi ilə yanaşı, dövlətlərin normayaratması prosesində iştirak edir;
- Məcəllələşdirmə funksiyası;
- İnformasiya funksiyası - aktual beynəlxalq məsələlərə aid məsələlərin nəşr edilməsi;
- Nəzarət funksiyası - yaradılmış xüsusi orqanlar tərəfindən nəzarət tədbirlərinin həyata keçirilməsi;
- Perativ funksiya - maddi resusların yardımı ilə vəzifələri özü reallaşdırır.

Yuxarıda qeyd etdiklərimizə nəzər salsaq, beynəlxalq təşkilatlar beynəlxalq hüququn əsas subyektidir, bununla yanaşı funksional xarakter daşıyır. Beynəlxalq təşkilatların bir sıra əlamətləri vardır:

- ✓ müqavilə əsasında yaradılır;
- ✓ müvafiq təşkilati struktura malikdir;
- ✓ müəyyən məqsəd və vəzifələri var;
- ✓ beynəlxalq hüquq və vəzifələrə malikdir.

Ümumiyyətlə, beynəlxalq təşkilatlar – təyin edilmiş məqsədləri reallaşdırmaq üçün beynəlxalq müqavilələr əsasında yaradılır, daima fəaliyyət göstərir, bununla yanaşı, müəyyən sistemə malik üzv olan ölkələrin öhdəliklərindən fərqli olan vəzifələrə malik dövlətlər birliyidir. Beynəlxalq təşkilatların aşağıdakı növləri vardır:[21]

I - üzv olan dövlətlərin əhatə dairəsinə görə;

- a) universal təşkilatlar; (BMT, Beynəlxalq Əmək Təşkilatı, Yunesko);
- b) regional təşkilatlar; (İslam konfransı təşkilatı, Avropa Şurası).

II - malik olduqları səlahiyyətlərin və vəzifələrin həcminə görə;

- a) ümumi səlahiyyətlərə malik olan müəssisələr; (ATƏT, BMT);
- b) xüsusi səlahiyyətlərə malik olan müəssisələr; (ÜTT, BƏT, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı).

III - təşkilatlara daxil olma qaydasına görə;

- a) açıq təşkilatlar (istənilən dövlətin üzv ola biləcəyi təşkilatlar);
- b) qapalı təşkilatlar (bu təşkilatlara üzvlük dəvət yolu ilə həyata keçirilir).

İmtiyazsız faiz dərəcəli kreditlər qeyd etdiyimiz kimi beş növdədir.

Onlar aşağıdakılardır:

- Stend-bay kreditləridir. İlk olaraq 1952-ci ildə istifadə edilib və qısamüddətli tədiyyə balansı verilir. Hazırda BVF-nin daha çox istifadə edilən kreditidir. Kreditləmə zamanı 12-18 aydır. Əsasən borcun qarşılıqlı ödənilməsi əgər vaxt uzadılması nəzərdə tutulmayıbsa 4 il ərzində reallaşdırılmalıdır. Əlavə faiz səviyyələri isə kredit götürməyə olan imkanlar

açır. Bu kredit uzun zamanlı tədiyyə balansı problemlərini həll etmək nəzərdə tutulmayıb, buna görə aşağıda göstərilən maliyyələsdirsədən istifadə edilir.

- Genisləndirilmiş kreditləsdirsəmə sistemi. 1994-cü ildə iqtisadiyyatın əsas strukturu ilə bağlı uzun müddətli olan tədiyyə balansı problemlərini həll etmək məqsədilə yaradılıb. Kreditin verilməsi nisbətən 3 ilə kimi sürə bilər. Ödəmələr isə 7 il müddətində reallaşdırılır.

Stend-bayda ödəmə öhdəliyi pulun götürülməsi zamanından 3 - 5 ildir. Qeyd edək ki, kreditləşmə üzrə verilən kreditlər çatışmamazlığı ilə bağlı olaraq yaranan iqtisadi çətinliklərə istiqamətləndiyin ilk öncə özünə iqtisadi mexanizimlərin funksiyalarının inkişafını daxil edir. Vergi və maliyyə sahələrində islahatların aparılması, müəssisələrin özəlləndirilməsi və əmək bazarında elastikliyin çoxaldılması aiddir. Həmçinin qeyd etdik ki, krediti alan ölkənin 4 - 7 il müddətində qaytarması gözlənilir, ancaq, müəyyən səbəblərdən bu zaman çərçivəsində qaytara bilməyəcəyini görərsə götürdüyü müddət bitən zaman, 4-10 il müddətində qaytarmalıdır və bu barədə BVF-nun şurasında müraciət etməlidir.

2.2. Azərbaycan iqtisadiyyatında BVF kreditlərinin struktur təhlili

Şərti olaraq, maliyyə və valyuta - kredit məsələləri beynəlxalq maliyyə institutları adlanırlar. Maliyyə institutlarının əsas məqsədi dünya maliyyə təsərrüfat sisteminin sabitləşməsi, qarşılıqlı əməkdaşlığına və tamlığına nail olmaqdır. Beynəlxalq maliyyə institutları və valyuta kredit təşkilatları əsasən aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirirlər:[26]

- ❖ Maliyyə və valyuta münasibətlərinin tənzimlənməsi;
- ❖ Bu sahələr üzrə tövsiyələrin hazırlanması;
- ❖ Maliyyə, valyuta – kredit sahələri üzrə informasiyanın yığılması;
- ❖ Aktual problemlərin həll yollarının araşdırılması və problemlərlə bağlı elmi – tədqiqat işlərinin nəşr edilməsi.

Qlobal şəraitdə beynəlxalq institutlar arasında ilk sırada olan Beynəlxalq Valyuta Fondu aiddir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, BVF qarşılıqlı əməkdaşlığı, stabilliyi qorumaq və maliyyə yardımı etmək məqsədi ilə yaradılmışdır. Beynəlxalq Valyuta Fondunun əsas məqsədlərinə nəzər salaq:

- ✓ BVF əməkdaşlığına kömək göstərməsi;
- ✓ Beynəlxalq ticarətin genişlənməsinə köməklik göstərmək;
- ✓ Üzv olan ölkələrin valyuta siyasətlərini əlaqələndirmək;
- ✓ Ölkələr arasında hər hansı bir valyutanın üstünlüyünə yol verməmək;
- ✓ Üzv olan ölkələr arasında valyuta məhdudiyyətinin aradan qaldırılması;
- ✓ Üzv ölkələr arasında valyuta məzənnəsinin sabitləşdirilməsi və kredit verilməsinin təmin edilməsi.

Beynəlxalq Valyuta Fondunun əsas funksiyalarına nəzər salsaq:

- Valyutanın sabitliyini qorumaq;
- Maliyyə yardımının göstərilməsi;
- Əməkdaşlıq və məsləhətləşmə.

Bütün bunları yekunlaşdıraraq deyə bilərik ki, BVF-nın əsas məqsədini stimullaşdırma, beynəlxalq ticarətin inkişaf etdirilməsinə köməklik göstərilməsi, üzv ölkələrin tədiyyə balansındakı kəskinliklərin aradan qaldırılması və valyuta kursların sabitliyinin həyata keçirilməsi.

Maliyyə institutlarının fəaliyyətinin ölkə iqtisadiyyatına və maliyyə vəziyyətinə, maliyyə göstəricilərinə birbaşa təsir etdiyi üçün onların fəaliyyətinə istər dövlət tərəfindən, istər fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən, istərsə də, xarici maliyyə qurumları və ya əcnəbi vətəndaşlar tərəfindən mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məhz buna görə də hər bir maliyyə institutunun fəaliyyəti, maliyyə vəziyyəti, orada baş verən cüzi dəyişikliklər belə maraq doğurur və diqqət mərkəzindədir.

Bundan əvvəlki fəsildə qeyd edildiyi kimi dövlətin bir çox maliyyə qurumları birbaşa və ya dolayısı yolla maliyyə institutlarının fəaliyyətinə təsir göstərməkdədir.

Bu ildən etibarən maliyyə institutlarına lisenziyanı vermək, geri almaq, məhdudlaşdırmaq, nəzarət, tənzimləmə, yoxlama və monitoring funksiyaları bir quruma həvalə edilmiş və müvafiq qanunvericilik aktlarında bununla bağlı zəruri olan əlavə və dəyişikliklər edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası publik şəxstir, Mərkəzi Bank da statusunu dəyişərək publik şəxs olmuşdur. [27] Cədvəl 2.1-dən görə bilərik:

Cədvəl 2.2

Şirkətlərin maliyyə strukturlarının məsuliyyəti

Xəzinədar	Nəzarətçi
İnvestorlarla qarşılıqlı münasibətlər	Mühasibat uçotu
Qarşılıqlı bank münasibətləri	Daxili nəzarət
Nağd vəsait	Maliyyə hesabatlarının hazırlanması
Maliyyənin tapılması	Vergilər
Kredit	Büdcənin tərtibi
Dividendlər	Hesabatların saxlanması
Pensiyə məsələləri	Ödəmə cədvəli
Sığorta	

Bütövlükdə maliyyə menecerləri bütün ölkələrə xas olan bir sıra konkret vəzifələri yerinə yetirirlər. Maliyyə menecerləri institutu bazar iqtisadiyyatı ölkələrinin hamısında yerinə yetirilən ümumi vəzifələri müəyyən etmişdir. Buraya aşağıdakılar daxildir:

Maliyyə təhlili və planlaşdırma. Buraya iqtisadi amillərin və səmərəliliyin təhlili, uzunmüddətli, qısamüddətli və ümumi maliyyə planlaşdırması, ticarət, maliyyə və kapital məsrəfləri əməliyyatları üçün büdcə tərtibi, satışın proqnozlaşdırılması və qiymət siyasətinin gerçəkləşdirilməsi daxildir.

SSudaların verilməsi. Maliyyə menecerləri qısa və uzunmüddətli ssudaları, onların mənbələrini müəyyənləşdirməli, daxili mənbələrin səfərbər olunmasını təşkil

etməlidirlər.

Fondların idarə olunması. Maliyyə menecerlərinin bu istiqamətdə görəcəyi işlər pul və bank əməliyyatlarına, kassadakı nağd vəsaitlərlə və qiymətli kağızlarla aparılan əməliyyatlara nəzarət etməkdən, onları tən-zimləməkdən, pensiya vəsaitlərini və investisiya portfellərini idarə et-məkdən ibarətdir.

Vergi işləri. Maliyyə menecerləri şirkətlərin vergi siyasətini müəyyənləşdirir, planlaşdırır və vergi hesabatlarını hazırlayırlar.

Əmlakın qorunması. Sığortalama və daxili nəzarət yaratmaq da maliyyə menecerlərinin səlahiyyətinə aid edilir.

Mühasibat uçotu və nəzarət. Maliyyə menecerləri uçot (mühasibat) siyasətini müəyyənləşdirir, muhasibat hesabatını hazırlayır, uçot sistemi qurur, uçot və daxili təftiş işi görürlər.

İnvestorlarla münasibətlər. Maliyyə menecerləri bu istiqamətdə investorlarla əlaqə saxlayır, ictimai informasiya xidməti təhlilçilərinin tövsiyələrini qiymətləndirir və onlardan istifadə edirlər.

Qiymətləndirmə və məsləhətlər. Şirkətin başqa bölümlərinin rəhbərləri ilə məsləhətləşmələr aparılır, onlar üçün təşkilati - siyasət, ticarət-maliyyə əməliyyatları, məqsədləri və səmərəlilik məsələləri üzrə tövsiyələr hazırlayırlar.

İdarəetmənin informasiya sistemləri. İdarəetmənin informasiya, texniki kompüter vasitələri sistemlərinin hazırlanması, onlardan istifadə edilməsi və s. kimi məsələlər də maliyyə menecerlərinin vəzifələrinə daxildir.

Ümumiyyətlə maliyyə strategiyasını təhlil edərkən aşağıdakı vəzifələri göstərmək olar [29]:

- bazar münasibətləri şəraitində maliyyənin xarakterinin və formalaşma qanunauyğunluqlarının araşdırılması;
- müəssisənin maliyyə resurslarının formalaşmasının mümkün variantları üzrə şərtlərinin və maliyyə durumunun qeyri - sabit və yaxud böhranlı olduğu halda rəhbərliyin atacağı addımların, edəcəyi hərəkətlərin işlənilib hazırlanması;
- mal göndərənlərlə və alıcılarla, bütün səviyyəli büdcələrlə, banklar və

digər maliyyə institutları ilə qarşılıqlı maliyyə münasibətlərinin müəyyən edilməsi; istehsal gücündən, əsas və dövriyyə vəsaitlərindən daha səmərəli istifadə etmək üçün ehtiyatların aşkar edilməsi və resursların səfərbər olunması;

- müəssisənin istehsalat - təsərrüfat fəaliyyətinin zəruri olan maliyyə resursları ilə təmin olunması;
- müvəqqəti sərbəst olan pul vəsaitlərinin maksimum mənfəət əldə etmək məqsədilə səmərəli yerləşdirilməsi;
- müvəffəqiyyətlə maliyyə strategiyasının həyata keçirilməsi, maliyyə imkanlarından gələcək üçün istifadə edilməsi üsullarının müəyyən edilməsi, yeni məhsul növlərinin, texniki təchizatın təşkil edilməsi, ixtisaslı kadrların hazırlanması;
- ehtimal olunan rəqiblərin strateji baxışlarının, onların iqtisadi və maliyyə imkanlarının öyrənilməsi və maliyyə dayanıqlılığının təmin olunması üçün tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- böhranlı vəziyyətdən çıxmağa hazırlıq üsullarının, maliyyə durumunun qeyri - sabit və yaxud böhran şəraitində müəssisəyə rəhbərlik metodlarının işlənilməsi və belə vəziyyətdən çıxmaq üçün kollektivin səylərinin əlaqələndirilməsi;
- Maliyyə strategiyası pul gəlirlərinin aşkarlanmasının əhatəliliyinə, daxili resursların səfərbər edilməsinə, məhsulun maya dəyərinin maksimum aşağı salınmasına, mənfəətin düzgün bölüşdürməsinə və istifadə olunmasına, dövriyyə vəsaitlərinə olan tələbatın müəyyən edilməsinə, müəssisənin kapitalının səmərəli yerləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirir.

2.3. Azərbaycanda makroiqtisadi siyasətin vəziyyəti və BVF-in iqtisadi qiymətləndirmələri

Ölkənin xarici iqtisadi siyasətinin önəmli istiqamətlərindən biri ödəniş balansы siyasətidir. Düzgün xarici ticarət siyasətini və maliyyələşdirməni dəyərləndirmək, dəyişdirmək üçün dövrü və eyni zamanda əhatəli statistik informasiyalar əksini ödəniş balanslarında tapır. Ölkə sakinlərinin müəyyən dövr çərçivəsində bütün ölkələrin

rezidentləri ilə həyata keçirdiyi xarici iqtisadi əməliyyatların cəmini əks etdirən sənəddir.

Ölkədə ödəniş balansını əsasən Beynəlxalq Valyuta Fondunun təyin etdiyi qaydaya əsasən göstəriciləri əks etdirən sənəddir:

1. Xarici ölkələr arasında reallaşan xidmət, əmtəə və gəlirlər üzrə əməliyyatlar;
2. Ölkənin xarici ölkələr qarşısında olan öhdəlikləri, özünü göstərən mülkiyyət və başqa bütün dəyişikliklər;
3. Ödənişləri bir-birinə bağlamayan əməliyyatlar, köçürmə və eyni zamanda kommersiya xarakterli qeydlər.

Qlobal şəraitdə beynəlxalq institutlar arasında ilk sırada olan Beynəlxalq Valyuta Fondu aiddir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, BVF qarşılıqlı əməkdaşlığı, stabilliyi qorumaq və maliyyə yardımını etmək məqsədi ilə yaradılmışdır. Beynəlxalq Valyuta Fondunun əsas məqsədlərinə nəzər salsaq:

- ✓ BVF əməkdaşlığına kömək göstərməsi;
- ✓ Beynəlxalq ticarətin genişlənməsinə köməklik göstərmək;
- ✓ Üzv olan ölkələrin valyuta siyasətlərini əlaqələndirmək;
- ✓ Ölkələr arasında hər hansı bir valyutanın üstünlüyünə yol verməmək;
- ✓ Üzv olan ölkələr arasında valyuta məhdudiyyətinin aradan qaldırılması;
- ✓ Üzv ölkələr arasında valyuta məzənnəsinin sabitləşdirilməsi və kredit verilməsinin təmin edilməsi.

Beynəlxalq Valyuta Fondunun əsas funksiyalarına nəzər salsaq:

- Valyutanın sabitliyini qorumaq;
- Maliyyə yardımının göstərilməsi;
- Əməkdaşlıq və məsləhətləşmə.

Bütün bunları yekunlaşdıraraq deyə bilərik ki, BVF-nin əsas məqsədini stimullaşdırma, beynəlxalq ticarətin inkişaf etdirilməsinə köməklik göstərilməsi, üzv

ölkələrin tədiyyə balansındakı kəskinliklərin aradan qaldırılması və valyuta kursların sabitliyinin həyata keçirilməsi.

BVF balansının tənzimlənməsinin aşağıdakı üsulu vardır:

1. Kapital ixracının kəskin şəkildə azaldılması;
2. Daxili iqtisadi vəzifələrin reallaşdırılmasına yönəldilmiş, lakin, ödəniş vəziyyətinə təsir göstərən deformasiya tədbirlərindən istifadə olunması;
3. Mübadilə məzənnəsinin dəyişməsi.

Müasir zamanda qloballaşma şəraitində bütün iqtisadi və təsərrüfat proseslərində yeniliklərin tətbiqi və innovasiya fəaliyyətinin keyfiyyətə daha da yeniləşməsi baş verir. Ölkələrin öndə gedən texniki standartlardan və idarəetmənin metodlarından yararlanmasına imkan yaradır. Mütəxəssislərin fikrincə gələcək iqtisadiyyatın artımı yalnız bu amilin nəticəsində reallaşır. Ölkədə qeyri-neft sahəsinin sürətlə inkişafına nail olmaq, rəqabət qabiliyyətliliyini və səmərəliliyini çoxaltmaq, innovasiya əsaslı təkmilləşmənin təmin olunmasını tələb edir. Buna görə insan kapitalının təkmilləşməsinə xüsusi diqqət verilməsi ölkədə reallaşan iqtisadi siyasət kursunda önəmli yer tutur.

Ölkənin inkişaf modelini xarakterizə edən önəmli xüsusiyyətlərdən biri iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, ən önəmlisi regional inkişaf və sahibkarlıqla bağlı fəaliyyətinin artırılmasıdır. Qeyri-neft sahəsinin inkişafını səciyyələndirən önəmli faktorlardan biri, regional amillərlə əlaqəlidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, ölkənin regionları qeyri-neft məhsulları üzrə ixtisaslaşmışdır. Beləliklə, mərkəzləşdirilmiş iqtisadi münasibətlər sektorunda, daha doğrusu Sovetlər Birliyinə aid olduğu zamanda respublikamızın regionları kənd təsərrüfatı, emal sənayesinin təkmilləşməsi üzrə ixtisaslaşmışdı. Ölkə regionların sosial iqtisadi təkmilləşməsi (2020) Dövlət Proqramlarının uğurla reallaşması nəticəsində müxtəlif istehsal sektorları formalaşması sahibkarlığa olan qayğı gücləndirilmişdir və regionlarda məhsuldar qüvvələrin imkanları əsasında çoxalmaya şərait yaratmışdır.

Rəqabət mübarizəsinin önəmli xarakter alması, istehsal edilən məhsulun “həyat tsiklindən” asılıdır. İlk istehsalından tutmuş, istehsaldan təqdim edildiyi dövrə kimi hərəkəti nəzərdə tutulmalıdır. Buna görə istehsal ediləcək əmtənin:

- Yeniliyin tətbiq olunması nəzərə alınır. Satışın həcmnin məhdudluğu, buraxılan məhsulun yüksək səviyyədə qiyməti xarakterik önəm daşıyır;
- artımın müşahidəsi ilə istehsalın qarşılıqlı həcmi yüksəldilir, tələbin artımı yüksək qiymət dərəcəsi ilə qorunur;
- istehsalın yetkinlik dərəcəsi meydana gəlir, tələb azalır və rəqabət kəskinləşir, qiymət aşağı düşür;
- istehsalı minimum dərəcəyə enir, məhsul buraxılışı zəifləyir, məhsul istehsaldan çıxarılır, yenisi ilə əvəz edilməsi zərurəti meydana çıxır.

Buna görə də rəqabət aparən subyektlər fəaliyyətlərində yol verilməz metodlardan istifadə edirlər ki, öz növbəsində bu qeyri-ədalətli rəqabət adlanır. Rəqabətin aparılması həm rəqabətçinin özü, eyni zamanda istehsal etdiyi əmtəə barədə yalan informasiyaların yayılmasıdır.

Bugün BVF 150 milyard xüsusiəvəzətmə hüququ, aydınlıq gətirsək 200 milyard dollardan çox olan kapitala malik və 188 dövlətin üzvü olduğu beynəlxalq təşkilatdır [22]. Nəhəng təşkilat səhmdar cəmiyyətinin əsas prinsipi üzrə formalaşmışdır. BVF-də əsas mövqeni ABŞ tutur. Ən çox səs hüququ ABŞ-a məxsusdur. Qərar qəbulunda fondun səsərin 26,4%-i Aİ ölkələrinə, ümumilikdə götürüldükdə 59,6%-nə BVF-də səsərin Aİ və ABŞ daxil olmaqla, yerdə qalan üzvlərin əksəriyyəti 40,4%-nə malikdirlər. BVF “ölçülmüş” sayı prinsipi reallaşdırılır: üzv ölkələrin səsvermə ilə Fondun fəaliyyətinə təsir edən imkanı kapitalındakı payı vasitəsilə təyin olunur. Dövlət kapitala ödədiyi haqqın təcrübəsindən aslı olmayaraq 250 baza, əlavə olaraq bu haqqın 100 min SDR-nə malik olur. Üzv ölkənin BVF-də kvotası, səsərinin sayı əvvəl söylədiyimiz Əlavə № 1-də geniş göstərilib.

Cədvəl 2.1

BVF daha çox kvotaya və səsə ölkələr

№	Üzv ölkələr	Kvotaları		Səsləri	
		SDR (milyon)	Ümumi faiz	Rəqəm	Ümumi faiz
1.	ABŞ	42,122.4	17.69	421,961	16.75
2.	Almaniya	14,565.5	6.12	146,392	5.81
3.	Yaponiya	15,628.5	6.56	157,022	6.23
4.	Böyük Britaniya	10,738.5	4.51	108,122	4.29
5.	Fransa	10,738.5	4.51	108,122	4.29
6.	Səudiyyə Ərəbistanı	6,985.5	2.93	70,592	2.80
7.	İtaliya	7,882.3	3.31	79,560	3.16
8.	Rusiya	5,945.4	2.50	60,191	2.39
9.	İspaniya	4,023.4	1.69	40,971	1.63
10.	Kanada	6,369.2	2.67	64,429	2.56

Mənbə: [1, 17]

Dünya valyuta sisteminin inkişafı ilə bağlı olaraq BVF-nin Nizamnaməsinə üç dəfə yenidən baxılmışdır:

1. SDR sisteminin tətbiqi ilə bağlı;
2. Yamayka valyuta sisteminin formalaşması ilə bağlı;
3. Fonda borclarını qaytarmayan ölkələrin səsvermədən məhrum edilməsi ilə bağlı.

1960-cı illərdə qızıl hasilatının qeyri-adekvat çoxalması ilə əlaqəli olaraq beynəlxalq likvidliyin çoxaldılmasının zəruriliyi ilə bağlı diskussiyalar başlandı. BVF-nin Rie-Do-Janeyroda keçirilən konfranslarında ilk dəfə xüsusi əvəzetmə ilə bağlı hüququ (SDR) sxemindən istifadə edilməsi təklif olundu. BVF-nun üzvləri SDR ilə çalışmaq şərait yaratmaq üçün nizamnaməsinə əlavələr etmək haqqında razılığa gəldilər. Digər valyutalara yanaşılan kimi SDR yanaşılmalı idi. Bu kurs gündəlik şəkildə bir neçə aparıcı valyutanın kursu üzrə təyin edilirdi. Emissiyası ilk dəfə 1970-ci ildə oldu. Beynəlxalq ehtiyat aktivdir, BVF-nun üzv ölkələrinin hesablama vahidi

kimi işlədilir. Onun əsasını 1981-ci ildə 5 aparıcı valyuta təşkil edirdi (alman markası-19%, dollar-42%, fransız frankı, funt sterlinq – 13%).

BVF-nin resursları: Resurslarının əsas mənbəyini üzv olan ölkələrin kvota ödəmələri olur. Üzv olan ölkələr müəyyən məbləğdə ilkin kvotanı BVF-nin hesabına aid edir ki, kvota da 5 ildən nəzərdən keçirilir. Bununla bərabər, zəruri hallarda, kvotalar üzrə ehtiyatlarını zənginləşdirməyə zərurət yarandıqda, beynəlxalq valyuta sistemi təhlükədə qaldıqda BVF borc almaq məsuliyyətinə malikdir. Bunun üçün iki mexanizm mövcuddur:

1. Borclar barəsində Ümumi Razılaşma (GAB). 11 iştirakçısı mövcuddur;
2. 25 dövlətdən, eyni zamanda müəssisədən ibarət borclar barəsində Yeni Razılaşma (NAB). İki razılaşmaya görə BVF tamamilə 34 milyard SDR-lik borc əldə edə bilər. 2009-cu ildən başlayaraq qlobal iqtisadi böhran üzv olan ölkələrə yardım etmək imkanlarını genişləndirmək üçün bir sıra ikitərəfli kredit müqavilələrini imzalanmışdır.

Təcrübədə BVF önəmli olan üç məsələni əhatələyir:

1. Fondun nizamnaməsi ilə müəyyən edilmiş pozitiv valyuta davranışı kodeksinə nəzarət etmək, xüsusilə üzv ölkələrin siyasəti üzərində “ciddi nəzarət” reallaşdırılması;
2. İqtisadi siyasət vasitəsilə ödəmələrin pozulmasının qarşısını almaq, ona düzəlişlər etməklə maliyyə ilə əlaqəli resurslarının verilməsi;
3. Valyuta sektorunda ölkələrin əməkdaşlığı və onun fəaliyyətlərinin razılaşdırılması üçün özünü göstərməsi. BVF-nin əsas başlıca vəzifəsi pul-kredit, maliyyə sisteminin stabilliyinin təmin edilməsidir ki, beynəlxalq ticarətin mövcudluğu mümkün deyil. Adətən bunlar ölkələrin maliyyə nazirləri və mərkəzi bankların rəhbərləri olurlar.

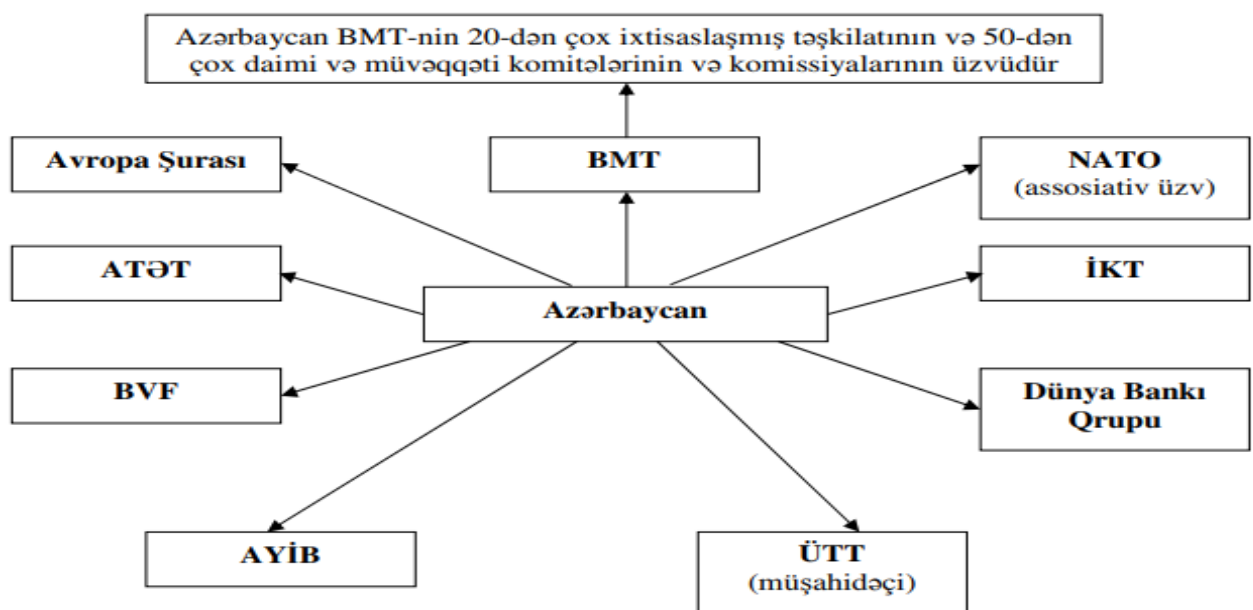
Beynəlxalq iqtisadiyyatda sabitliyin təmin edilməsi məqsədilə BVF üç əsas funksiyanı həyata keçirir:

- 1) Maliyyə sektorunda qlobal nəzarət;
- 2) Ölkələrə texniki kömək;

3) Hökumətlərin sabitləşmə proqramlarının düzgen kreditləşdirilməsi. Nəzarət funksiyası ilk öncə - dialoq rejimində iqtisadi məsələləri üzrə müntəzəm məsləhətləşmələr ilə tətbiq edilir.

Orta hesabla götürdükdə ildə bir dəfə üzv olan ölkələrdə iqtisadi vəziyyətin hərtərəfli olaraq qiymətləndirilməsini reallaşdırılır. Bununla bağlı ölkələrin rəhbərləri ilə məsləhətləşmələr həyata keçirilir və milli valyutanın kursunun sabitləşməsi, iqtisadi artıma səbəb olacaq müxtəlif proqramların tətbiqi məsələləri müzakirə edilir.

Azərbaycan üzv olduğu beynəlxalq təşkilatların sisteməlik quruluşu:

Sxem 2.2. Azərbaycanın üzv olduğu beynəlxalq təşkilatlar

Beynəlxalq təşkilatlar öz daxili münasibətlərini, yəni təşkilatlarla heyət arasındakı münasibətləri nizama salmaq məqsədi ilə müyyən hüquqi normalar qəbul edir. Beynəlxalq təşkilatın üzvləri 2 cür olur: [24]

➤ İlk üzvlər – təsis aktını imzalamış və təşkilatın yaradılmasında əvvəlcədən iştirak etmiş dövlətlər;

➤ Qoşulmuş dövlətlər - BMT-də həmin təşkilatları iki növdə fərqləndirirlər:

a) BMT-yə üzv olan dövlətlər; Üzv olan dövlətlər üçün sadələşdirilmiş nizamnamə nəzərdə tutulub;

b) Üzv olmayan dövlətlər üçün; Sərt qaydalar tətbiq olunmuş nizamnamə nəzərdə tutulub.

Ölkənin idxal-ixrac ə maliyyatları nda MDB ölkələri xüsusi yer tutur. 2012-2017-ci illərdə MDB ölkələrində idxal-ixrac dinamikasını aşağıdakı cədvəldə görə bilərsiniz:

Cədvəl 2.3

MDB dövlətləri ilə ticarət dövriyyəsi

Ölkələr	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Cami	8,558,373.6	54,926,021.1	36,326,867.0	33,560,854.4	34,687,919.3	31,016,306.5
Müstəqil Dövlətlər Birliyi -Cami	2,100,983.5	3,417,803.0	5,477,900.0	3,630,005.0	4,062,880.9	2,921,244.1
o cümlədən:						
Belarus	19,294.0	94,968.9	731,310.8	79,719.4	102,031.4	99,032.7
Qazaxıstan	112,511.2	490,300.6	275,589.3	393,427.4	370,997.6	250,895.6
Qırğızıstan	3,367.7	4,927.6	22,074.7	28,917.6	14,528.0	27,502.9
Moldova Respublikası	2,907.3	6,436.2	8,119.5	9,037.6	4,205.7	5,501.4
Özbəkistan	102,645.2	29,893.1	72,436.8	19,550.8	21,447.9	61,512.2
Rusiya Federasiyası	1,002,638.7	1,933,258.0	2,828,452.0	2,338,254.6	2,583,022.8	1,954,751.7
Tacikistan	79,044.7	46,102.4	15,985.6	44,149.7	13,805.9	2,824.7
Türkmanistan	516,529.4	72,561.4	56,835.2	91,629.8	88,152.4	51,201.2
Ukrayna	262,045.3	739,354.8	1,467,096.1	625,318.1	864,689.2	468,021.7
Digər ölkələr - Cami	6,457,390.1	51,508,218.1	30,848,967.0	29,930,849.4	30,625,038.4	28,095,062.4

Ümumiyyətlə, cəmiyyətin maliyyə sisteminin düzgün qurulması, valyuta münasibətlərinin inkişafı, maliyyə ehtiyatlarından səmərəli qaydada istifadə edilməsi önəmli məsələlər silsiləsindəndir. Bütün bu məsələlər maliyyə institutlarının yaranmasına səbəb olur.

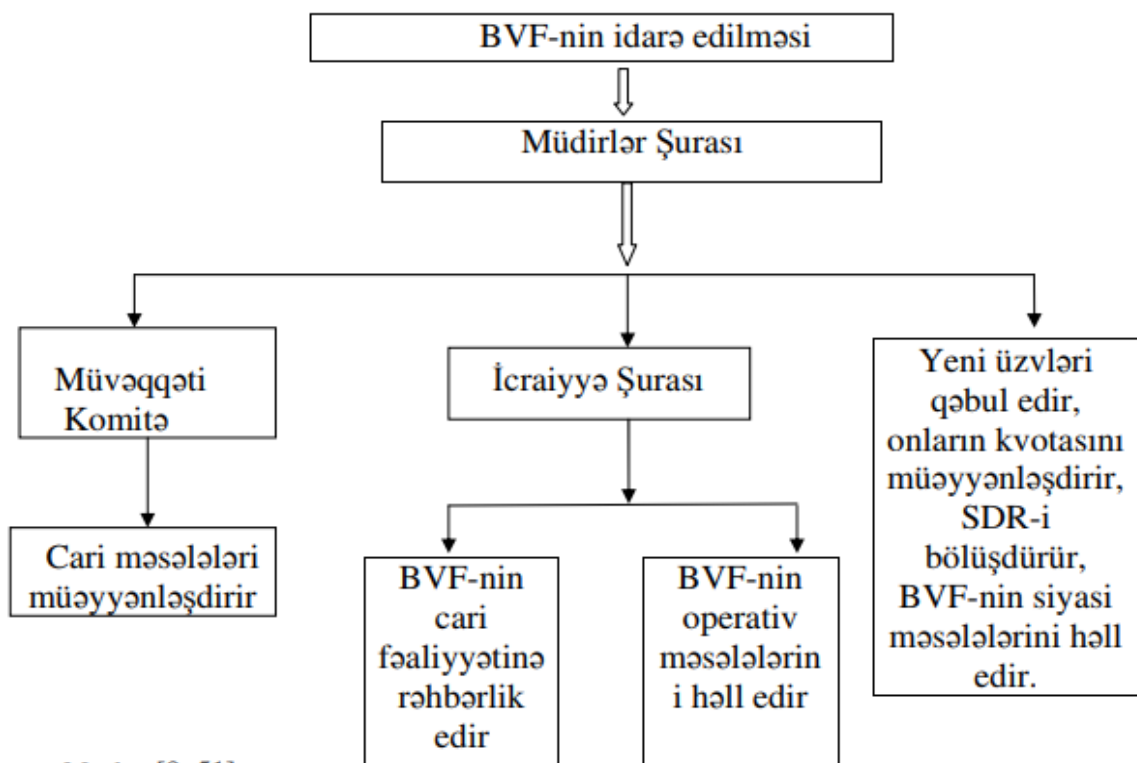
BVF üzv olan ölkələrində tədiyyə balansının maliyyələşdirilməsində çətinliklə qarşılaşdıqca, düzgün vəziyyətin düzəldilməsi üçün ölkələrə edilən güzəştli şərtlərlə kredit ayırır. Maliyyə köməyi edilən ölkələrə tədiyyə balansının problemlərini düzgün şəkildə həll etməyə imkan yaradır. Belə ki, BVF tərəfindən maliyyələşdirilən proqramlar milli hökumətlər tərəfindən beynəlxalq fondla sıx bağlı şəkildə işlənir. Fond tərəfindən proqramların həyata keçirilməsi maliyyə yardımı göstərilməsi

məsələsi, ölkənin işlənmiş proqramı səmərəli formada tətbiq etməsindən aslı olaraq təyin edilir. Nizamnaməyə uyğun olaraq BVF-nin strukturuna aşağıda göstərilən orqanlar daxildir:

- Müvəqqəti Komitə;
- İnkişaf Komitəsi;
- Müdirlər Şurası;
- Statistika Komitəsi;
- İcraiyyə şurası;
- Bölüşdürücü direktor.

Sxem 2.4

BVF-nin idarəetmə orqanları

Mənbə: [9, 51]

Ənənəyə uyğun olaraq, Avropanı təmsilii aparan Bölüşdürücü Direktor və İcraiyyə Şurası tərəfindən təyin olunur və Fondun gündəlik baş verən fəaliyyətinə rəhbərlik edir. Beynəlxalq Valyuta Fondunun şəxsi heyəti 143 ölkəni təmsil edən 2479 əməkdaşdan ibarətdir.

FƏSİL III. BEYNƏLXALQ VALYUTA FONDU VƏ AZƏRBAYCANIN QARŞILIQLI ƏMƏKDAŞLIĞININ PERSPEKTİVLƏRİ

3.1. Beynəlxalq Valyuta Fondunun Azərbaycanla əməkdaşlıq istiqamətləri

Ümumiyyətlə BVF-nun kreditləri bazar faiz dərəcələrinə uyğun dərəcələrlə, bəziləri isə bu faiz dərəcələrindən əlavə olan faiz dərəcəsi yüklənməklə verilir. Faiz dərəcələri SDR faiz dərəcəsinə əsaslanır, həftədə bir dəfə faiz dərəcəsinin beynəlxalq bazarlarında necə dəyişməsi qiymətləndirilir. Qeyd edim ki, beynəlxalq valyuta fondunun öz resurslarının verdiyi borcların əlavə faiz dərəcələri qoyaraq işlənməsinin tərəfdarı deyil və borclu ölkənin şəraiti imkan yaradırsa, borcu tez ödəməyi gözləyə bilər. Kreditlər barəsində daha konkret məlumatı aşağıda göstərilən cədvəldən ala bilərsiniz.

Cədvəl 3.1

Beynəlxalq Valyuta Fondunun maliyyə köməkliyinin ümumi şərtləri

Kreditin növü	Təyin olunmuş qiymət	Qaytarılma şərtləri		
		Öhdəlik müddəti (il)	Gözlənilən müddət (il)	Ödəmə möhləti
Stend-Bay krediti (SBA)	əsas % dərəcəsi + əlavə %	3 - 5	2 - 4	Kvartallıq
Genişləndirilmiş kreditlər (EFF)	əsas % dərəcəsi + əlavə %	4 - 10	4 - 7	Yarım illik
Kompensasiya edici kreditlər (SFF)	əsas % dərəcəsi	3 - 5	2 - 4	Kvartallıq
Fövqəladə yardım	əsas % dərəcəsi	3 - 5	Yoxdur	Kvartallıq
Əlavə ehtiyat krediti (SRF)	əsas % dərəcəsi + 300-500% hədləri	2 - 3	2-2	Yarım illik
Kontingent krediti (CCL)	əsas % dərəcəsi + 150-300% hədləri	2-2	1-1	Yarım illik
Yoxsulluğun azaldılması və inkişaf krediti (ARGF)	İllik 0,5%-1ə	5 - 10	Yoxdur	Yarım illik
Xidmət haqqı (həyata keçirmək üçün haqq)	0,5%	-	-	-

Qeyd etmək lazımdır ki, faiz dərəcəsi əsasən iki kreditə tətbiq edilir. Belə ki, üzv olan ölkə kvotasının 100%-nə kimi normal olaraq kredit ala bilər. Bir illik, ümumi olan məbləği 30%-ə kimi xüsusi hallarda bu məbləğ arta bilər. Kreditin həddi 10%-i ötürsə əlavə faiz tətbiq olunur, yox 300-ü ötürsə onda həddindən başlayaraq əlavə olan faiz tətbiq olunur. 2000-ci ildən başlayaraq məbləğlərin RPGF və Fövqəladə Kömək üzrə kreditlər istisna edilməklə, gözlənilən zamanda ödənilməsi tələb edilir. Bundan başqa xidmət haqqları da tutulur.

Antiböhran tədbirləri çox problemlərlə qarşılaşır: təşkilatın iflası uğraması, məhsulun buraxılışına kimi qeyri müəyyən proseslər, mənfəətin azalması-eyni zamanda zərərin itkilərin çoxalması, onların rəqabət mövqelərinin zəifləməsi, və s. ilə bağlı olaraq yuxarıda göstərilən böhranlı vəziyyətlərin yumşaldılması, neytrallaşdırılması üzündən irəli gəlir. Tədbirlər sistemində başlıca yeri aşağıdakılar təşkil edir [32]:

1. Qiymət və satış siyasətinin həqiqiliyin qiymətləndirilməsi;
2. Böhran formalaşan amillərin intensivliyi, bir birləri vasitəsilə nisbətə təyin edilməsi;
3. Böhran durumunu zəiflədən amillərin nəzərə alınması və təsir dairəsinin genişləndirilməyi və mənfə halların dondurulmağına cəhd edirlər;
4. Böhran halının ilkin mərhələsində, gizli vəziyyəti necə dəyərlər rüşeyim halında müəyyən olunması, onun gələcək mərhələlərə gedib çatmağına imkan verilməməsi;
5. Bütün bunlar əsaslanaraq antiböhran idarəçilik strategiyası ilə taktikasının işlənilib hazırlanması, həmin strategiyanın firmaların missiyası ilə üzvü olaraq əlaqələndirilməsi. Burada firma ilə şirkətlərin strateji potensialının gücləndirilməyi və zəiflədilməyi meyllərinə, amillərinə də diqqət edilməlidir, hər cür mənfə kənarlaşma hallarının aradan qaldırılmağına, firmaların fəaliyyətinin hərtərəfli sağlamlaşdırılmağına (sanasiyasına) cəhd olunmalıdır.

Antiböhranlı idarəetmə strategiyası, böyük analitik və layihə işləri tələb edən strateji proqramın qəbul edilməsini nəzərdə tutur.

“Müflisləşmə haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanununda “məhkəmədən əvvəl sağlamlaşdırma” məvhumundan istifadə olunur. Bu kənar investorun və ya dövlətin bankın sağlamlaşdırılması ilə müflisləşməyinin qarşısının alınması üçün ayırdığı birdəfəlik pul vəsaitidir. Həmin pul vəsaiti (ayrılan məbləğ) yetərincə olmalıdır ki, o həm bütün borcların verilməsinə, həmçinin də borclunun ödəniş qabiliyyətinin bərpasına çatsın. Antiböhran idarəetmə üzrə əksər mütəxəssislərə görə bu məhfum məhdud xarakter daşımaqdadır, sağlamlaşdırma kreditorların tələblərinin ödənilməyinə istiqamətlənərək, müəssisənin inkişafına yardım etmir. Sağlamlaşdırma məvhumunu daha geniş və məqsədyönlü işlətmək gərəkdir. Yəni, sağlamlaşdırmanı müəssisənin hər hansı inkişaf mərhələsində, eyni zamanda müflisləşmə prosedurlarında da gerçəkləşdirmək imkanı olmalıdır. Sağlamlaşdırmaya lazımı qədər xeyli investisiya mənbələri, həm kənar, həm daxili, həmçinin də davamlı olaraq vəsaitlər cəlb olunmalıdır ki, ümumi investisiya riski azaldılmış olsun.

Nəticədə, sağlamlaşdırma - bankın ödəmə qabiliyyətinin bərpası, onun fəaliyyətinin həmişəlik və müflis olmağa qarşı xəbərdarlıqla əlaqəli təkrar təşkili (reorqanizasiya) üçün tədbirlər kompleksidir.

Sağlamlaşdırmanın gerçəkləşdirilməsi aşağıdakı prinsiplərə əsaslanmaqdadır:[33]

- 1) Buraxılmış (əldən çıxan) perspektivlər prinsipi;
- 2) İqtisadi proseslərin dinamikliyi prinsipi;
- 3) Antiböhran tədbirlərinin az məsrəflilik (məxariclik) prinsipi;
- 4) Bütün sağlamlaşdırma tədbirlərinin səffaflığı prinsipi;
- 5) Maraqlar sırasında barışığa (kompromisə) riayət prinsipi;
- 6) İşçi heyəti ilə əməkdaşlıq prinsipi;

Sağlamlaşdırma prosedurunun əsas vəzifəsi antiböhran tədbirlər proqramının mütəşəkkil şəkildə işlənməsi və gerçəkləşdirilməsini təmin etməkdir.

Antiböhran tədbirlərin işlənməyi zamanı bunlar mühümdür:[34]

- 1) Böhran vəziyyətin simptonlarını yox, müəssisədə onun səbəblərini dərinləndirən təhlil etməklə, onun baş verməyini müəyyən etmək;

2) Hər bir dəqiq problemin həllində mənfi amillərin təsirini azaldılmasının bütün mümkün üsullarını öyrənmək, hər bir səbəbi tədqiq etmək və bu vaxt layihə həllərinin alternativ xarakterli olmağını nəzərə almaq;

3) Məsul insanları, zamanı, resursların miqdarını və nəzarət nöqtələrini göstərərək, ardıcıl şəkildə antiböhran tədbirlər proqramını hazırlamaq.

Bu vaxt planlaşdırılan tapşırıqların gerçəkləşdirilmə mərhələləri az, nəzarət nöqtələri isə çox olmalıdır.

Nəticədə, sağlamlaşdırma proqramının işlənməyi zamanı aşağıdakı prinsiplərə əməl olunması vaciblidir:

- 1) Proqramın işlənməyinə müəssisənin bütün heyətinin cəlb olunması;
- 2) Banklarda böhran durumunun simptomları ilə səbəbləri ayırmaqla onları dəqiqləşdirmək;
- 3) Proqramın işlənməyinin bütün mərhələlərində səffaflıq ilə aşkarlığa nail olmaq;
- 4) Fərdi olaraq, hər bir tədbirin hazırlanmağı məsuliyyəti ilə yerinə yetirilməyi və nəzarətin rəsmi sənədləşməklə təsdiqi;
- 5) Sağlamlaşdırmanın həyata keçirilməsində rəhbərin (antiböhran idarəetmə üzrə menecerin) israrlı və qərarlı olmağı.

Təsərrüfatçılığın bazar şəklində sərt rəqabət mühiti bəzi təsərrüfat subyektlərini müflisləşməyə ya da müvəqqəti ödəniş qabiliyyətsizliyinə gətirib çıxarmaqdadır. Nə üçün uzun zaman normal fəaliyyətdə olan bank ödəniş qabiliyyətini itirir? Nə üçün bəzi banklar zamanla öz depozitariləri qarşısında öhdəliklərin yerinə yetirə bilmirlər? Nəzəriyyənin göstərdiyi və təcrübədə təsdiq olunduğu kimi, indiki şəraitdə bankın ödəniş qabiliyyətini itirməyinin başlıca tələbi, bazar situasiyasının inkişaf tendensiyalarına strategiyanın müvafiq olmamağıdır. Bank dəyişikliklərə hazırlaşma bilmədiyi hər hansı durmu böhran adlandırmaq olar. Son bir ildə lisenziyası Mərkəzi bank tərəfindən ləğv edilmiş “Evro bank, Bank of Azerbaijan”, “Gəncə bank” bunlara ətani nümunə ola bilər.

Bankların böhrana düşməyinin səbəblərini 2 qrupa ayırmaq olar: 1) Xarici səbəblər- onlar bankdan asılı deyil və ya bank onlara çox cüzi təsir edə bilər; 2) Bankın öz fəaliyyəti sayəsində əmələ gələn daxili səbəblər. Tədqiqatlardan aydın olur ki, daxili səbəblər, xarici səbəbləri lap da gücləndirir.

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, bankı böhran halından çıxarmaq üçün, böhranı əmələ gətirən səbəblər aradan götürülməlidir. Böhrandan çıxma üsulunun planlaşdırılmağı prosesini isə antiböhran idarəetmədə strategiya (antiböhran strateji planlaşdırma) ilə taktika (operativ planlaşdırma) demək olar.

Antiböhran idarəetmə zamanı ən mühüm məsələ idarəetmə strategiyasıdır. Burada başlıca diqqət böhranın əmələ gəlməsi ilə ayrıca əlaqəli olan səbəblərin aradan qaldırılmağı və böhrandan çıxma məsələlərinə yönəldilməlidir. Bu vaxt biznesin daxili və xarici şəraiti təhlil olunur, bank üzrə əhəmiyyət kəsb etmiş hər bir komponent üzrə məlumatlar toplanır və buna əsaslanaraq müəssisənin gerçək vəziyyəti dəyərləndirilərək böhran vəziyyətin səbəbləri aydınlaşdırılır.

Maliyyə institutlarının fəaliyyətində antiböhran idarəetmə strategiyasının işlənməyində ilk mərhələ, bankların konkret, kompleks və zamanında müəyinəsinin həyata keçirilməyidir. Buraya adətən xarici amillərin təhlili ilə böhran halında olan müəssisənin öz vəziyyətinin təhlili daxildir. Antiböhran strateji planlaşdırmanın ikinci mərhələsi bankların məqsədlər sistemi ilə fəaliyyətində düzəlişlərin olunmasıdır. Hətta strateji planlaşdırma prosesi sona çatır və seçilən strategiyanın (operativ planlaşdırma) həyata keçirilməyi üçün taktikanın aşkar olunması prosesi başlayır. Axırda isə antiböhran idarəetmənin reallaşdırılması, qiymətləndirilməyi və nəticələrə nəzarət gerçəkləşdirilir.

Maliyyə institutlarında strateji planlaşdırma ilə rəhbər orqanların əsas işçilərinin məşğul olmağı məlumdur. Ancaq, həmin işdə onların mühüm dayaq yerləri uyğun sahə üzrə yüksək şəkildə ixtisaslaşmış mütəxəssislərdir. Strateji planlaşdırmanın işlənməyində mütəxəssislər tələb edilən məlumatları yığır, sistemləşdirir və onları strategiyanı aşkar edən rəhbərliyə təqdim edirlər. Strateji planlama üçün mütəxəssislər rəhbərliyə həmişə strateji planların

gerçəkləşdirilməsində köməklik edə bilirlər. Bu yardım hər şeydən öncə bütün səviyyələrdə rəhbər olan insanlara öz sahələri üzrə görəcəkləri işi başa salmaq, strateji planın müxtəlif sahələr üzrə ümumilikdə kompaniya üzrə həyata keçirilməyi barədə məlumatlar verməkdən təklil olunmuşdur. Ancaq mütəxəssislərə strateji qərarları qəbul etməyə, strateji planlar tərtib etməyə və ya ciddi təkliflər verməyə icazə yoxdur. Ona görə ki, bunlar bütün kompaniyanın fəaliyyəti ilə əlaqəli ümumi strateji hədəfdən bixəbərdirlər və bu cür bir cəhd etdələr, ciddi yalnızca yol verə bilirlər. bundan başqa əgər strateji planı mütəxəssislər tutarlarsa və icraya nəzarəti rəhbərlik edərsə, mənfi nəticələrə düçar edilər və həmin işdə günahkarı tapmaq asan sayılır. Başqa bir yöndən, əgər strateji plan rəhbərlik tərəfindən tutulmamışsa, onda heç bunun gerçəkləşdirilməsinə də layiqincə rəhbərlik edə bilməyəcək və öz şəxsi ideya ilə məqsədləri həmişə onu fəaliyyətdən kənara çəkəcəkdir, nəticədə də nəzərdə tutulmuşlar həyata keçməyəcəkdir.[35]

Deməli, strateji plan təkcə onu icra edəcək rəhbərlər vasitəsilə tutulmalıdır ki, o da özündən yüksək rəhbərlik qarşısında icraya məsuliyyət daşımaqla onu yerinə yetirməyə çalışsın. Bir rəhbərin icraya nəzarət etmədiyi başqa sahə, bölmə, qurum üçün də strateji plan işləməyi yolverilməzdir, ona görə ki, planı təqdim edən icraçı olmadığı üçün, icraçı isə plana əsasən cavabdeh olmadığı üçün nəticə uğursuz olmaqdadır. Rəhbərlikdən strateji plana biganə olanlar gec-tez həmin sahəyə cavabdeh ola bilməzlər, ona görə ki, qarşıya qoyulan məqsədə çatılmadıqda, artıq o icraçı vəzifəsindən uzaqlaşdırılmalıdır.

Strateji planın üç məsələsi dedikdə:

strateji görüntünün yaranması, məqsədin aşkar edilməsi və strategiyanın işlənilməsi nəzərdə tutulur. İndi onları ayrı-ayrılıqda təhlil edək:

1. Strateji görüntü və vəzifə.

Təşkilatın gələcək zamanda nəyə can atacağını və taleyinin necə olacağını düşünmək rəhbərliyin əsas vəzifəsidir. Buna da strateji görüntü deyilir. Bir sözlə, strateji görüntünün mənası odur ki, rəhbərlik indi təşkilatının nə olmağını təşkil edir, nə etdiyini nəzərdən keçirərək , nə istiqamətdə fəaliyyətdə olacağını araşdırır.

Strateji görüntü ilə biznesin rolu bəzi hallarda bir mənalı görünsələr də, onlar bir-birindən fərqlidirlər. Ona görə ki, strateji görüntü bir neçə vəziyyətdən sonra əldə edəcəyimiz durumu göstərsə biznesin vəzifəsi hazırdakı fəaliyyətimizi əksətdirir.

Strateji görüntü ilə vəzifələrin doğru müəyyənləşməsi dünyanın ən ri kompaniyalarını bir-birindən ayırmağa şərait yaradır. Odur ki, bu iki hal kompaniyaların özünəməxsus xüsusiyyətlərini aşırıdır və beləliklə hansının lap geniş üfüqlər fəth edəcəyi müəyyənləşir. Məsələn, ABŞ-m Delta Airlines Kompaniyasının inzibatçı direktoru U.Allen 1993-cü ildə Kompaniyalarının görüntüsünü və vəzifələrini bu cür aşkar etmişdir:

Biz Delta Kompaniyasını dünyanın ən yaxşı aviakompaniyası görmək istəyirik.

- dünyanın ona görə ki, biz istəyirik ki, rəqabətdə ən yaradıcı, vicdanlı və cəfəkeşliyimizlə seçilməklə sənişinlərə yüksək xidmət mədəniyyəti ilə dünyanın hər bir yerinə yetişməyə imkan verək. Beynəlxalq əməkdaşlığı genişləndirməklə dünyanın hər bir yerinə yetişmək imkanlarını aramalı və məqsədə nail olmalıyıq.

1. aviakompaniya - ona görə ki, həmin sahədə bizim artıq müvəffəqiyyətlərimiz var və bu yoldan biz qayıdan deyilik, ona görə ki, biz hava nəqliyyatı xidməti ilə daşımalarını hər kəsdən yaxşı bilirik. Biz aviadaşımaların gələcəyi ilə gəlirliliyinə arxayınıq, belə ki, biz önəmli fikirlərimizi və sərmayə qoyuluşunu həmin biznes sahəsinə qoymağda davam edəcəyik.

2. ən yaxşı - ona görə ki, biz alıcımıza, işçilərimizə və sərmayədarlarımıza etibar edirik. Sənişinlər ilə yükəndərənlərə biz yüksək xidmət səviyyəli xidməti daha aşağı qiymətlərlə təxlif edəcəyik. Çalışanlarımıza lap diqqətli olaraq onların ümumi işlərə münasibətlərinə və iş görmə xüsusiyyətlərinə əsasən mükafatlandırılması aparılacaq. Səhmdarlarımıza daha müntəzəm və yüksək gəlirlər təmin edəcəyik.

Kompaniyalar çox zaman önəmli vəzifələrinin gəliri artırmalı olduğunu bildirirlər. Əlbəttə ki, bu yaxşıdır. Ona görə ki, kompaniyanın başlıca fəaliyyəti onun qarşıya qoymuş olduğu məqsəddir. Gəlir isə həmin fəaliyyətin nəticəsidir. Bundan başqa, bütövlükdə gəlirə nail olmaq kompaniyaların hamısının istəyi olduğundan

bunların ayırıcı cəhətlərini bilmək mümkün deyil. Belə ki, kompaniyanın başlıca məqsədi gəlir qazanmaq üçün nə etməli olduğunu müəyyənləşdirməkdir.

Dərin strateji görüntünü müəyyənləşdirmədə aşağıdakı əsas üç cəhət diqqət mərkəzində durmalıdır və rolları aşkar edərkən onlar nəzərdən qaçmamalıdır.

3. Kompaniyanın hansı biznes sahəsində işləməsi dəqiq başa düşülməlidir.

4. öz strateji görüntüsü ilə vəzifələrini şəffaf, həvəsləndirici və ruhlandırıcı formada ifadə etmək;

5. Kompaniyanın strateji kursu ilə vəzifələrinin nə zaman dəyişdiriləcəyi anı bilmək.

İndi bu aşağıdakı cəhət ilə onların xüsusiyyətlərini izah edək: [36]

a) Biznesin müəyyənləşməsi və idarə olunması

Təşkilatın hansı biznes sahəsində fəaliyyət olmağını aşkar etmək və onu idarə etmək hər zaman asan olmur. Məsələn, IBM Kompaniyasının Kompüter biznesi sahəsindəki (buraxdığı mallara əsasən), məlumatlar ilə göstəricilərin işlənilməsi üzrəmi (göstərdiyi xidmət işlərinə və istehlakçıların tələblərini ödəmələrinə əsasən), yoxsa qabaqcıl elektron sənayesi olduğuna görkəmi (texnoloji səviyyəsi ilə proseslərə əsasən) dəyərləndirilməsi bir çox suallar ortaya çıxarır. Başqa bir misal: Koka-kola firmasının akoqolsuz çalışanlar istehsal edən kompaniya kimi qiymətləndirilməsi bu sahədə məşhur olan Pepsi, 7 UP, Dr. Pepper, Sanada Dry və schweppes kimi kompaniyalara strateji görüntüləri ilə müqayisə etməyi tələb etməkdədir. Yox əgər Coca-Cola-nı bütün içkilər üzrə fəaliyyətdə olan firma olaraq qiymətləndirsək, onda bu kompaniyanın fəaliyyəti meyvə şirələri, akoqollu və akoqolsuz içkilər, süd, butikalara doldurulmuş su, kofe, çay və s. kompaniyalarla müqayisədə çıxarılmalıdır.

Bir çox gənclər səhərlər kofenin tələb edilən dozasını bir çəşna kofedən deyil, bir stəxan koladan almağa üstünlük verirlər. Odur ki, bu kompaniya bütün içkilər bazarında kofe xoşlayan gənclərin kola vasitəsi ilə tələblərini ödəmələrinə nail olmaları ilə fərqlənə bilirlər.

Kompaniyanın hansı biznes sahəsində fəaliyyət göstərməsini düzgün müəyyənləşdirmək üçün üç faktor nəzərə alınmalıdır:

6. istehlakçıların tələbləri, yaxud nə təmin edilir.
7. istehlakçılar qrupu, yaxud kim təmin olunur
8. istifadə edilən texnologiya və yerinə yetirilən funksiya, yaxud istehlakçıların tələbləri necə təmin edilir.

Həmin faktorlar o səbəbdən çox vacibdir ki, heç bir kompaniyanın buraxdığı məhsul və ya təkiif etdiyi xidmət öz-özlüyündə bir məna kəsb etmir və yararlı sayılmırlar. Onlar o vaxt yararlı hesab edilirlər ki, onlardan istehlakçılar öz ehtiyaclarını ödəmək üçün istifadə edib onlardan faydalansınlar. Kimlərin təmin olunması məsələsi də vacibdir, ona görə ki, bununla təmin oluna biləcək coğrafi ərazi, bazarın alıcıları müəyyənləşir.

Texnologiyadan məlumatlanmaq hər şeydən əvvəl ona görə vacibdir ki, bununla kompaniyanın istehlakçıların tələbini necə ödəyəcəyi və hansı ardıcılıqla məhsulun və ya xidmətin paylanacağı müəyyənləşir. Məsələn, kompaniyanın biznesi ixtisaslaşdırılmış (yalnız bir mərhələdən ibarət olaraq istehsal və bölgü aparan) yaxud tamamilə birləşdirilmiş (istehsalın və paylanmanın bütün mərhələlərini özündə birləşdirən) şəkillərində ola bilər.

b) Strateji görünüşün yaradılması

Strateji görünüşün aşağı mərhələ idarəetmə rəhbərləri arasında məsələlərin və rolların tam aydınlığı ilə ifadə etməklə yayılmağı ən vacib şərtlərdəndir. Burada görüntü və rollar tam ruhlandırıcı və səfərbəredici bir formada idarə edilməlidir ki, onlar icraçılar tərəfindən anlaşılan, dərk olunan sözcükdən uzaq real bir proqramın icra olunacağında ümidlilik yaratmış olsun. Bərabər fəaliyyətə müvafiq tərtib edilmiş strateji görüntü ilə vəzifələr Kollektivdə səmimiyyət, mehribançılıq, işgüzar ünsiyyət əmələ gətirir, onların məqsədyönlü fəaliyyətə tam bilik və bacarıqları ilə qatılmalarında səfərbəredici rol oynayır. Əgər iş prosesində vəzifələrdə dəyişikliklər edilərsə, onun da səbəbi dəqiqliyi ilə rəhbərlik tərəfindən çalışanlara çatdırılmalıdır.

Maliyyə institutlarında effektiv və etibarlı idarəetmə sisteminin tətbiqi üzrə maliyyə institutunun səhmdarları ilə inzibatçıları tərəfindən aşağıdakılar təmin edilməlidir: [39]

- strateji planlaşdırma prosesinin təşkili ilə gerçəkləşdirilməsi;
- səmərəli təşkilati strukturun yaradılması;
- uçot siyasətinin aşkar edilməsi, büdcə planlaşdırılması prosesinin gerçəkləşdirilməsi;
- effektiv daxili nəzarət və risklərin idarə olunması sistemlərinin varlığı ;
- maliyyə institutunun fəaliyyətini əks etdirmiş doğru, dolğun və qərəzsiz informasiyanın istifadəçilərə zamanında təqdim olunmasını;
- risklərin idarə olunması sistemlərinin yaradılmağını;
- daxili nəzarətin daimi əhəmiyyətliyi çoxaldan, onu mükəmməlləşdirmiş və möhkəmləndirmiş daxili audit strukturunun yaradılmağını, audit işi üzrə siyasət ilə strategiyanın aşkar edilməsini və işinin təşkilini;
- maraqlar münaqişəsinin qarşısını almaq və tənzimləmək üçün bəzi hallarda maliyyə institutlarının səhmdarları ilə inzibatçıları tərəfindən gerçəkləşdiriləcək dəqiq ardıcılıq ilə aşkar olunmuş tədbirlərin hazırlanmağını, həmçinin hər bir münaqişə üçün maraqlı tərəflərə maliyyə institutlarının şəffaf və əsaslandırılmış mövqeyinin zamanında çatdırılmağını;
- inzibatçıların maliyyə institutunun mənafeyini öz mənafeələrindən üstün tutmağını;
- maliyyə institutlarına aidiyyatı olan insanların və onlar adından hərəkət edən insanların öz imkanlarından istifadə etməklə maliyyə institutunun maliyyə durumunun pisləşməsinə səbəb yarada bilən və ya imicinə xələl gətirən vəziyyətlərin qarşısını almaq məqsədilə tədbirlərin görülməyini;
- qanunvericiliyə müvafiq olaraq Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının istifadəsi ilə onların tələblərinə daimi riayət olunmasını və buna görə də mühasibat uçotu ilə hesabatlıq prosedurlarını göstərən daxili qaydaların işlənilməsi hazırlanmağını.
- Strateji idarəetmə metodologiyasının inkişafının aşağıdakı mərhələlərini bir-birindən fərqləndirmək lazımdır.

- Birincisi icrayə nəzarət əsasında idarəetmə. Bu zaman təşkilatın dəyişikliklərə reaksiyası hadisə baş verdikdən sonra biruzə verir.
- İkincisi ekstrapolyasiya əsasında idarəetmə.
- Üçüncüsü dəyişiklikləri qabaqcadan görmək əsasında idarəetmə. Bu gözlənilməz hadisələr meydana çıxdıqda və dəyişikliklər tempi sürətləndirdikdə baş verir. Lakin bu halda gələcək tendensiyaları qabaqcadan nəzərə almaq və onlara uyğun strategiya hazırlamaq mümkün olmur.
- Strateji idarəetmə təkamül yolu ilə strateji planlaşdırmadan yaranır.

3.2. Azərbaycanca milli iqtisadi strateji yol xəritəsi və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq

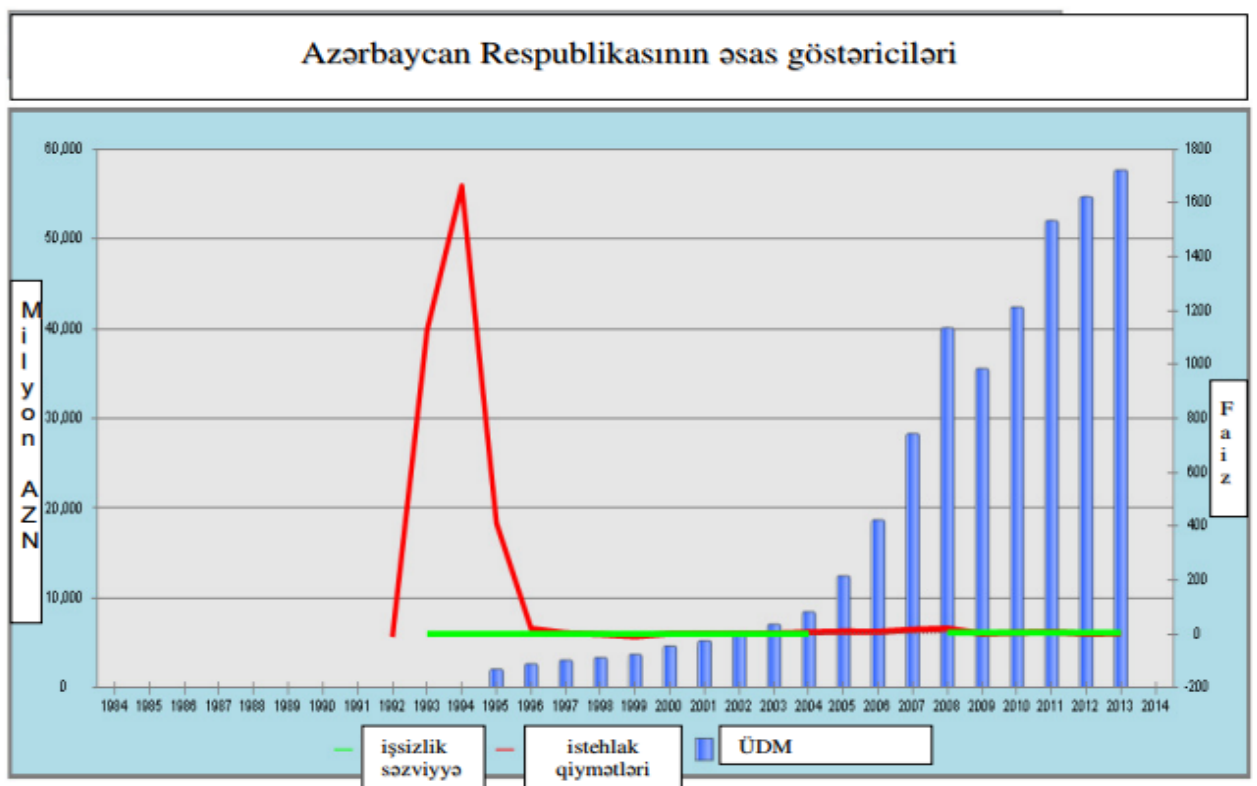
Ötən illərdə neftin qiymətləri aşağı düşmüş və qiymətlərdə volatillik çoxalmışdır: 2008-ci ildə neftin bir bareli 150 ABŞ dollarına yaxınlaşdığı təqdirdə 2016-cı ildə isə 30 ABŞ dollarından aşağı düşmüşdür. Neft qiymətlərindəki baş verən qlobal azalmanın Azərbaycan iqtisadiyyatına göstərdiyi təsiri böyük olmuşdur. Dövlət Statistika Komitəsinin informasiyalarına əsasən, 2010–2014-cü illərdə artım sürəti yavaşlayaraq orta hesabla 2,7 faiz olmuşdur. Daha sonra 2015-ci ildə baş verən ixracın həcmi dövlət büdcəsinin gəlirlərinin minimum işsizlik səviyyəsinin öncəki ilə nisbətən 2% çoxalmasına səbəb olmuşdur. Neftin aşağı qiymətləri səbəbindən cari hesablar yaranmış gərginlik manatın məzənnəsinə olan təzyiqi artırmış və milli valyuta iki dəfə olaraq devalvasiyaya uğramışdır.

Proqnozlara əsasən, neft–qaza qlobal tələbatda olan artım 2050-ci ilə kimi ildə təqribən 0,7 faiz azalacaq və ümumi enerji sahəsində üzvi yanacaq növlərinin payı minimumlaşacaqdır. Bu şərtlər daxilində neft qiymətlərinin əvvəlki yüksək dərəcələrinə qayıdışı gözlənilmədiyi üçün yaxın zamanda neft gəlirləri hesabına yüksək səviyyədə artımın bərpa olunacağı proqnozlaşdırılmır. Belə ki, Beynəlxalq Valyuta Fondu ölkə iqtisadiyyatına göstərdiyi təsiri 2025-ci ilədək 2–3% artacağını proqnozlaşdırır. Ötən bir neçə il müddətində müşahidə edilən artım dərəcəsinə uyğundur. Belə aşağı artım səviyyəsi qarşıda duran məqsədlərə çatmağa, eyni

zamanda indiki və gələcək nəsillərə lazım olan sayda müəssisələr yaratmağa kifayət etmir. Azərbaycanda aşağı olan neft qiymətləri şəraitində yeni təməllər üzərində qurulmaqla yüksək artım tempi əldə ediləcəkdir.

Yanvar ayında yenilənən hesabatda 3,8 faizdən 3,5 faizə, eyni zamanda gələn il üçün 3,7 faizə salınmışdı. Hesabata əsasən, BVF, 2015-ci ildə Azərbaycan iqtisadiyyatının 0.6% və 2016-cı ildə 2.5% çoxalacağını gözləyir. Bu il fond Azərbaycanda 7,9% və 2016-cı ildə 6,2% inflyasiya olmağı göstərilmişdi.

Sxem 3.2

BVF zəruriliyi aşağıdakı amillərlə əlaqədardır:

Birincisi, istehsalın kapitalist üsulu tarixi səbəblərindən biri kimi dünya bazarının yaranması;

İkincisi, müxtəlif ölkələrdə ayrı-ayrı sahələrinin inkişafı qeyri-müntəzəmliklə, Daxili bazarda reallaşdırmaq mümkün olduğu ən dinamik inkişaf edən sahələrindən məhsul, xaricə çıxarılır;

Üçüncüsü, iqtisadiyyatın inkişafının indiki mərhələsində yaranmış tendensiya istehsal həcmının genişləndirilməsi sonsuz olan halda, daxili bazarın tutumu məhdud qabiliyyəti olan əhalinin tələbatına uyğun şəkildə formalaşdırma. Ona görə də istehsal daxili sərhədləri qaçılmazdır və hər bir ölkənin sahibkarları, xarici bazarlar uğrunda inadlı mübarizə aparır;

Beynəlxalq ticarətin inkişaf xüsusiyyəti onun dinamik inkişafı İkinci dünya müharibəsindən sonra formalaşmışdır. Bu, ilk növbədə, elmi-texniki inqilabın yeni sahələrin yaradılması kimi, eyni zamanda köhnə istehsalatın əsaslı yenidənqurma işləri ilə əlaqədar olaraq, əsas kapitalın genişləndirilməsi və yeniləşdirilməsi təkan verən səbəb olmuşdur. Mühüm irəliləyişlər dünya ticarətinin artım səbəbləri ilə bilavasitə istehsalatda elmi-texniki inqilab şəraitində, beynəlxalq miqyasda tələb edən ixtisas üzrə düzəlişlər edir. Bu proseslər ölkə arasında mal mübadiləsinin sürətli artımın əsas amili olub, özü də bu artım hesabına emal sənayesi məhsulları əsasən baş vermişdir. Dövlətlər arasında mal mübadiləsinin intensivliyi üçün kapitalın artan ixrac ixtisaslaşması müxtəlif ölkələrdə yerləşən müəssisələr öz hesabına gücləndirilməsi və öz növbəsində transmilli şirkətlərə təsir göstərir. Beynəlxalq əmtəə mübadiləsinin artım tempinin də inteqrasiyasına səbəb oldu, çünki məhdudiyyətlər dünya ticarətinin həcmının təqribən yarısı onların payına düşür, bu iki ölkə arasında ticarətdə ləğv edilib.

Azərbaycanın BVF-dan əldə etdiyi kreditləşmə mexanizmləri aşağıdakı cədvəldə aydın verilmişdir.

Cədvəl 3.3

Azərbaycan-BVF: Razılaşdırılma tarixi 1984-cü ildən 2015-ci ildək

(Min SDR-lə)

Kreditləşmə mexanizmi	Razılaşma tarixi	Müddəti (Son tarix)	Razılaşdırılmış məbləğ	İstifadə edilmiş məbləğ	Nominal dəyəri
Genişləndirilmiş kredit	06.07.2001	04.07.2005	67,580	54,710	16,731
Genişləndirilmiş kredit	20.12.1996	19.03.2000	93,600	81,900	0
Genişləndirilmiş kredit	20.12.1996	19.03.2000	58,500	53,240	0
Stend-bay krediti	17.10.1995	16.10.1996	58,500	58,500	0
Cəmi			278,180	248,350	16,731

Mənbə: Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti

Bütövlükdə Azərbaycan və BVF ilə qarşılıqlı münasibətləri dinamik şəkildə inkişaf edir. Bu münasibətlər eyni zamanda başqa beynəlxalq qurumlarla Azərbaycanın münasibətləri üçün əsas istiqamətverici rolunu oynayır. Əsas bariz nümunəsi olan Dünya Bank (DB) ilə Azərbaycanın iqtisadi münasibətləridir.

Cədvəl 3.4

Layihələşdirilən maliyyə ödənişləri (milyon SDR-lə)

	2015	2016	2017	2018
Əsas	1.29	0.00	0.00	0.00
Faiz	0.00	0.00	0.00	0.00
Cəmi	1.29	0.00	0.00	0.00

Mənbə: Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti

BVF-nin Azərbaycanla olan əməkdaşlığı Struktur İslahatları Proqramı kontekstində qurulmuşdur. Onu qeyd etmək lazımdır ki, belə əlaqələrin ilkin olaraq qiymətləndirilməsi dövründə BVF-nin Azərbaycanda reallaşdırdığı proqramların iqtisadi səmərəsi böyük həcmdə olmuşdur. Belə ki, müstəqilliyin yenidən bərpa olunması dövründə BVF-nin göstərdiyi maliyyə dəstəyi ilə aparılmış islahatları proqramı xarici və daxili balansın tarazlaşdırılması və sabitliyin təmin olunmasına töhfə vermişdir. BVF tərəfindən ölkəyə aşağıdakı proqramlar həyata keçirilmişdir:

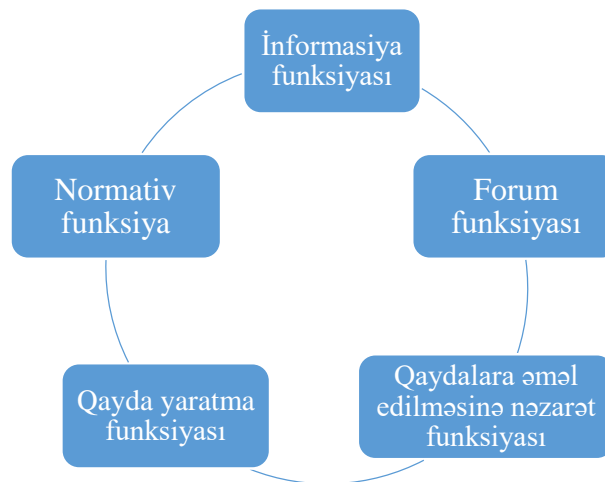
- Struktur quruculuğunun artırılması;
- Yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf;
- Sistem dəyişikliyi;
- Əlavə maliyyələşmə proqramları BVF ilə Hökumət arasında baş verən Maddələr Sazişinin IV Maddəsinə uyğunlaşaraq bu günə qədər Azərbaycan hökumətinə iqtisadi proqramların reallaşmasının dəstəklənməsinə təqdim olunmuş maliyyə yardımları ilə bərabər BVF texniki yardım, monetar idarəetmə üzrə inkişafın artırılması üzrə ölkədə bir sıra sektorlarda, o cümlədən dövlət xərclərinin düzgün idarə edilməsi, vergi-gömrük siyasəti, mərkəzi bankçılıq, nəzarət, pul siyasəti və eyni

zamanda statistika sektorlarında texniki yardımlar göstərmişdir. Ölkədə makroiqtisadi təhlillər, fiskal siyasət, maliyyə proqramlaşdırılması və idarəçilik, mühasibatlığı və bank nəzarəti sektorlarında BVF tərəfindən təmin olunmuş təlimlərdən faydalanılmışdır.

Müasir dövrdə beynəlxalq kredit təşkilatları və qlobal maliyyə institutlarını araşdırmaq eyni zamanda, müasir vəziyyətin təhlili və təkmilləşdirmə ilə əlaqəli yeni təkliflərin verilməyi təşkil edir. Qeyd etdiyimiz məqsədlərə müvafiq şəkildə müəyyən vəzifələrin yerinə yetirilməyi vacibliyyəti əmələ gəlir ki, bunlar aşağıdakılardan təşkil olunmuşdur:

- ✓ Qlobal idarəetmənin konsepsiyasının nəzəri-metodoloji əsaslarına baxmaq və əsas problemləri seçmək (ayırmaq), beynəlxalq maliyyə institutları əsasında qlobal idarəetmələ bağlı məsələlər;
- ✓ Beynəlxalq maliyyə institutlarının formalaşmasının ilkin şərtlərini aşkar etmək, qlobal idarəetmənin çevrilmələri və onların funksiyalarının təkamülünü təqib etmək;
- ✓ Beynəlxalq Valyuta Fondunun və Ümumdünya bankın qurulmuş dizaynını öyrənmək, bu institutlar tərəfindən siyasi qərarların qəbulu mexanizmləri;
- ✓ Bu institutların fəaliyyətiylə bağlı bir sıra uyğun olan islahatların keçirilməsi vaxtı inkişaf edən ölkələrdə Beynəlxalq Valyuta Fondunun və Ümumdünya bankının fəaliyyəti proqramlarını tədqiq etmək və bu analiz əsasında ölkə-borc alanlar üçün əsas ictimai-siyasi problemləri aşkar etmək;
- ✓ Təhlil etmək və qlobal idarəetmə institutları kimi maliyyə böhranlarının nizama salınmasında Beynəlxalq Valyuta Fondu və Ümumdünya bankının rolunu qiymətləndirmək;
- ✓ Qlobal idarəetmənin iştirakçıları kimi beynəlxalq maliyyə institutlarının əsas problemlərini və bu sahədə yeni funksiyalarının rolunu təhlil etmək.

Qlobal idarəetmə siyasətinin tərkib hissəsi olan nizamlama beynəlxalq təşkilatların fəaliyyətində əsas funksiyalardan sayılır. Çünki beynəlxalq sistem qanunauyğun şəkildə sabitləşməyə meyilli bir fenomen olmaqla yanaşı, həm də daim hərəkətdə olan dinamik prosesdir. Qlobal dəyişikliklərin mahiyyətini və dəyişiklik xarakterini bilmədən idarə etmək və tənzimləmək mümkün deyil. Qlobal tənzimləmənin strukturu beynəlxalq təşkilatların həm genezisindədir, həm də onların fəaliyyətinin optimallaşdırılmasında özünü göstərir. Yəni onları meydana çıxaran səbəb və izlənən məqsəd bağlılığı fəaliyyətlərinin tipologiyasını da müəyyən edir. Bu gün beynəlxalq siyasəti hərəkətə gətirən əsas stimullar dövlətlərarası beynəlxalq təşkilatlardan qaynaqlanır və başlıca idarəetmə mexanizmləri onların vasitəsilə hazırlanır. Dövlətlərarası beynəlxalq təşkilatların kardinal funksiyaları aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilir:[7]

Şəkil 3.2: Dövlətlərarası beynəlxalq təşkilatların kardinal funksiyaları

1. İnformasiya funksiyası - faktların toplanması, analiz edilməsi və yayılması;
2. Forum funksiyası - baxışların və qərar qəbul etmə təcrübəsinin mübadiləsi üzrə müvafiq tədbirlərin keçirilməsi;
3. Normativ funksiya - davranış standartlarının müəyyən edilməsi;
4. Qaydayaratma funksiyası - müqavilələrin leqal bağlanma praktikasının layihələşdirilməsi;

5. Qaydalara əməl edilməsinə nəzarət funksiyası – tənzimləmə monitorinqinin aparılması, disputların keçirilməsi, zəruri ölçülərin götürülməsi.

Eyni zamanda qeyd etməliyik ki, qloballaşmanın yaratdığı yeni beynəlxalq situasiyada qlobal idarəetmənin təşkilindəki bir sıra çatışmazlıqlar da diqqətdən yayınmır. İqtisadiyyat üzrə Nobel mükafatı laureatı Cozef Stiqlits bu çatışmazlıqları doğuran əsas səbəbi qlobal tənzimləmə siyasətinin yeridilməsi prosesində sənaye cəhətdən inkişaf etmiş dövlətlərin yalnız öz maraqlarından çıxış etməsi ilə əlaqələndirir: “Təəccüblü deyil ki, onlar qloballaşmanın konturlarını öz maraqlarının çərçivəsində formalaşdırırlar. Onlar qaydaların ədalətli nizamlanmasını yaratmağın yollarını axtarmırlar, halbuki belə nizam qaydaları dünyanın ən kasıb ölkələrində də rifahın yaradılmasına kömək edərdi” . C.Stiqlits “qlobal ədalətə doğru növbəti addımların” məhz dünya iqtisadiyyatının inkişafı ilə qlobal humanitar siyasəti öz fəaliyyəti və prinsiplərində uzlaşdırma bilən müvafiq təsisatlanma istiqamətində atılmalı olduğunu göstərir.

Qlobal tənzimləmə siyasətinə həsr olunmuş akademik araşdırmalar toplusunda da əsas elmi müzakirə obyektini bu siyasətin necə aparılması, “nizamlayıcı standartların yaradılması”, “əxlaqi riskin azaldılması”, “qlobal maliyyə idarəetməsinin” təşkili, “idarəetmə üçlüyündə dövlət, qeyri-hökumət təşkilatları və şirkətlər arasında” münasibətlərin necə qurulması, “təməl insan hüquqlarının pozulmasına dair yeni nizamlayıcı modellərin tətbiqi”, “transmilli qeyri-hökumət idarəetməsinin xarakteri”, ““iqtisadi inteqrasiya ilə qlobal idarəetmənin bağlılığı”, “qlobal idarəetmənin alternativ modelləşdirilməsi”, siyasi və iqtisadi modellərin koordinasiyası və bu prosesdə “dövlətlərustü, iyerarxik və şəbəkəli qlobal idarəetmənin” qurulması, milli (dövlətdaxili) təsisatlar və dövlətlərarası beynəlxalq təşkilatlar arasında qlobal idarəetmənin uzlaşdırılması və daha geniş spektrdə qlobal tənzimləmənin struktur təsisatlanması məsələləridir.

Dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsində xarici investorlar da iştirak edə bilər. Ancaq onların əldə edə biləcəyi pay, bir qayda olaraq, qanunvericilik tərəfindən aydın, dürüst və dəqiq bir formada təyin edilir. Burada əsas məqsəd - milli

iqtisadiyyatın rəqabətədavamlılığını qorumaq və dəstəkləməkdir. Eyni zamanda əcnəbi investitorların özəlləşdirmə prosesində iştirak etmələri milli iqtisadiyyatın dünya təsərrüfatına inteqrasiyanın təmin olunması nöqteyi-nəzərindən əhəmiyyətli və faydalıdır. Maliyyə institutunun inkişaf strategiyasının işlənilib hazırlanmağı onun fəaliyyətinin ümumi yönünün aşkar edilməsi deməkdir.

Strategiya arzu edilən məqsədlərin və onların yerinə yetirilməyi metodlarının sadəcə aşkar edilməsi deyil, o müəssisənin inkişafının gerçək perspektivlərinə əsaslanmalıdır.

Müasir dövrdə qloballaşma şəraitində bütün dünyada iqtisadi və təsərrüfat proseslərinə innovativ yeniliklərin tətbiqi, innovasiya fəaliyyətinin keyfiyyətə yeniləşməsi baş verir. Bu ölkələrin qabaqcıl texniki standartlardan və idarəetmənin yeni metodlarından yararlanmasına imkan verir. Mütəxəssislərin fikrincə gələcək dünya iqtisadiyyatının artımı məhz bu amilin nəticəsində baş verəcəkdir. Bu da bir daha ölkədə qeyri-neft sektorunun daha sürətlə inkişafına nail olmaq, istehsalın rəqabət qabiliyyətliyini və səmərəliliyini artırmaq və innovasiya əsaslı inkişafın təmin olunmasını tələb edir. Buna görə də insan kapitalının inkişafına ayrıca diqqət edilməsi ölkədə həyata keçirilən iqtisadi siyasət kursunda önəmli yer tutur.

Ölkəmizin milli inkişaf modelini xarakterizə etmiş mühüm xüsusiyyətlərdən biri də iqtisadiyyatın şaxələndirilməyi, əsasən də regional inkişaf ilə sahibkarlıq fəaliyyətinin yüksəldilməyidir. Qeyri-neft sektorunun inkişafını səciyyələndirən ən vacib faktorlardan biri də, regional amillərlə əlaqəlidir. Nəzərə almaq zəruridir ki, ölkəmizin bölgələri əsas etibarilə qeyri-neft məhsulları istehsalı üzrə ixtisaslaşmışdır. Odur ki, mərkəzləşdirilmiş iqtisadi əlaqələr sistemində, daha doğrusu Sovetlər Birliyinə aid olduğu zamanda ölkəmizin bölgələri əsas etibarilə kənd təsərrüfatı, emal sənayesinin inkişafı üzrə ixtisaslaşmışdı. Azərbaycan Respublikası regionların sosial iqtisadi inkişafı (2020) Dövlət Proqramlarının uğurla həyata keçirilməsi nəticəsində müxtəlif istehsal sahələri yaradılmış sahibkarlığa qayğı gücləndirilmişdir, bölgələrdə məhsuldar qüvvələrin yerli perspektivlər əsasında artımına imkan vermişdir.[21]

Rəqabət mübarizəsinin davamlı xarakter almağı, həm də istehsal edilən məhsulun “həyat tsiklindən” asılıdır. Odur ki, onun ilkin istehsalından tutmuş, istehsaldan çıxarılacağı zamana qədər hərəkəti nəzərdə tutulmalıdır. Bu səbəbdən istehsal ediləcək əmtəənin:[26]

- yeniliyi ilə tətbiqi nəzərə alınır. Burada satışın məbləğinin məhdudluğu ilə buraxılmış məhsulun yüksək qiyməti xarakterik vəziyyət alır;
- artışı müşahidəsi ilə istehsalın məbləği yüksəldilir, tələbin artışı ilə yüksək qiymət səviyyəsi möhafizə olunur;
- istehsalın yetkinlik səviyyəsi əmələ gəlir, tələb azalır, rəqabət kəskinləşir və qiymət aşağı enir;
- məhsul istehsalı minimum səviyyəyə düşür, məhsul buraxılışı zəifləyir, rəqabət olmur, məhsul istehsaldan çıxarılır və yenisi ilə əvəz edilməsi zərurəti məmələə dana gəlir.

Qeyd etmək zəruridir ki, rəqabətin aparılmağı hər zaman iqtisadi subyektlər arasında ədalətli, etik normalardan kənar əlaqələr baş verir. Buna görə də rəqabət apamış iqtisadi subyektlər öz fəaliyyətlərində yol verilməz üsullardan da istifadə edirlər ki, ona da qeyri-ədalətli rəqabət deyilir. Bu cür rəqabətin aparılmağı adətən həm rəqabətçinin özü, istehsal etdiyi əmtəə ilə qiyməti haqda yalan məlumatların yayılmasıdır.

Hazırkı dövrdə rəqabətin formalarından asılı olaraq bazarın strukturu da aşkar edilir. Bu cür şəraitdə bazarın strukturu üçün xarakterik olan cəhətlər üzə çıxarılır:[29]

- rəqabətin formasını əks etdirmiş cəhətlər;
- nəzarətin səviyyəsini əks etdirmiş cəhətlər;
- qiymətə nəzarəti əks etdirmiş cəhətlər.

Nəticədə bazarın iqtisadi subyektləri arasında istehsalın, satışın ilə alışın ən yaxşı şəraitinin əldə edilməsi uğrundakı bəhsləşməni əks etdirir. Bu cür bir bəhsləşmənin olmağına A.Smit üstünlük verərək ona azad rəqabət ismi vermişdir.

Həm də rəqabət istehlakçılar ilə satıcıların sahib olduqları iqtisadi resurslardan lap yaxşı istifadə edilməsi hüququnun əldə edilməsi uğrundakı bəhsləşmədir.

Rəqabət sərfəli təsərrüfatçılıq zəminin mənimsənilməyini; maksimum mənfəətin əldə edilməsini; istehsal məsrəflərinin minimuma endirilməyini əks etdirir.

İndiki bazar iqtisadiyyatında rəqabətin üstünlüyü onunla aşkar edilir ki, milli iqtisadiyyatın nəticələri həm daxili, həmçinin də xarici bazarlarda rəqabət qabiliyyətliliyinə sahib olsunlar. Buna görə də iqtisadi inkişafın davamlılığının təmin edilməsi, həm regional, həm də ölkə səviyyəsində bazar subyektlərinin sərbəst fəaliyyət göstərməyi üzrə antiinhisar qanununun tələblərinə ciddi riayət edilməlidir. Rəqabət qabiliyyətliliyin artmağı, həmçinin də müəssisə səviyyəsində, daxili iqtisadi məsələlərin həllində struktur dəyişikliklərinin zəif gerçəkləşdirilməsi ilə bağlıdır. Xüsusən torpaqla əlaqəli sahələrdə bu özünü lap çox büruzə verir ki, bu da xüsusi mülkiyyətlə əlaqəli hüquqi təminatların mühafizəsi və müdafiəsi ilə əlaqəli əngəllərin aradan qaldırılmağı ilə əlaqəlidir.

NƏTİCƏ

Dünya ölkələri arasında maliyyə, iqtisadi və sosial münasibətlər təkmilləşmə etməkdədir. Xüsusilə Dünya Müharibəsindən daha sonra dünyada blokləşmələr çıxmış, həmçinin beynəlxalq münasibətlər sürətlənmiş və maliyyə təşkilatları qurulmağa başlamışdır. Daha sonra ölkələrin təkmilləşməsinin maliyyələşdirilməsini saxlaya bilmək üçün borc və yardım təşkilatları meydana çıxmışdır. Əsasən beynəlxalq maliyyə təşkilatları təkmilləşmə edən dünyanın təminatının əməliyyatların önəmli punktuudur. İqtisadi inkişaf proqramı dünya kasıbçılığını aradan qaldıran təşkilat beynəlxalq maliyyə təşkilatlarıdır. Dünya siyasətində qlobal idarəetmə beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə həyata keçirilir. Beynəlxalq təşkilatların təşəkkül tapması bu sistemin fəaliyyətində zəruri bir mərhələdir. Beynəlxalq təşkilatlar qlobal idarəetmənin fəaliyyətini optimallaşdıran və onun keyfiyyətini artıran bir vasitədir. Son yüz illiklərdə hüquqi, siyasi və fəlsəfi fikrləri vahid bir məkan kimi formalaşdırmaq, dövlətlər arasındakı münasibətləri bu məkan içərisində qurmaq ideyası beynəlxalq təşkilatları yaradan əsas səbəb olmuşdur.

Beynəlxalq təşkilatların üzvləşdiyi çətinliklərdən əsas 1991-ci ildə olmuşdu. Bu zamanda SSR-i dağıldıqdan daha sonra müstəqilliyə qovuşmuş ölkələrə məxsus özəlləşdirmə işlərində rol oynamış və ölkələrin bazar iqtisadiyyatına keçidində işlər aparmışdı. Bu ölkələrin iqtisadi təkmilləşməsində əsas rolü beynəlxalq maliyyə oynamışdı. Beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının əsas missiyası dünyada kasıbçılığı aradan götürmək və dayanıqlı şəkildə iqtisadi inkişaf sahəsində başlıca rol oynamaqla yaşayış səviyyəsini təkmilləşdirməkdir. Onların əməkdaşlıqda önəmli məqsədi təkmilləşməyə çatmaqdır. Məqsədə çatmaq üçün əsas alətləri: səhmlər və istiqrazlar, öz resursları ilə bərabər səfərbərliyə alınmış kapital, texniki servislər, məlumatların çatdırılması və.s. Azərbaycanda Maliyyə institutlarında inkişaf strategiyasının planlaşdırılması və tətbiqi, müasir inkişaf strategiyasının aspektləri yönündə aparılmış tədqiqatlar sayəsində müəyyən edilmişdir ki, Respublikamızda maliyyə institutlarında inkişaf strategiyasının müasir aspektlərinin nəzəri və praktiki təcrübəsinin tarixi çox gəncdir. Qədim dövrlərdən tutmuş bu indiyə qədər ayrı-ayrı fərdlər ilə etnik qruplar

,təşkilatlar tərəfindən hər b və iqtisad elmində strategiyanın formalaşmağı və inkişafı ilə bağlı fərqli tövhələr verilə bdir. Aparılmış araşdırmalardan aydın olur ki,müəyyən edilib ki, strateji planlaşdırmanın tarixi qədim dövrü, sənayeləşmə dövrü, müasir dövr və ən yeni olmaqla dörd dövrə bölünmüşdür.

Son dövrlər isə bu xidmətlər inkişaf etməkdədir. Beynəlxalq Valyuta Fondunun göstərdiyi əsas fəaliyyət təkcə güclülərin maraqlarından asılı deyil, eyni zamanda kasıbların maraqlarını özündə əks etdirən şərtlərinin təyin edilməsi sahəsində beynəlxalq inistitutlarının göstərdiyi cəhddir. Yoxsulluğun Azaldılması Strategiyasının reallaşdırması istiqamətində maliyyə səviyyədə dəstəklənən əsas məqsədlər toplusunu reallaşdırır.

Tədqiqatdan belə nəticə almaq olur ki, əsasən Beynəlxalq Valyuta Fondunun önəmli məqsədi ölkələrin iqtisadi inkişafını dəstəkləməkdir. Həmçinin tədqiqatdan belə nəticəyə gəldim ki, iqtisadi inkişafda beynəlxalq institutların, eyni zamanda Beynəlxalq Valyuta Fondunun mövqeyi əvəzə bilməzdir. Əsasən də, Azərbaycan kimi keçid dövründə olan ölkələr üçün vacibdir.

Aparduğumuz araşdırmaya görə aşağıdakı təklifləri demək olar:

İcra ilə əlaqəli məsələlərə daha çox diqqət yetirmək. Beynəlxalq Valyuta Fondu mövcud olan layihələrin icrasına diqqəti çoxaldılmalı və təkcə o halda ki, yeni layihələri nəzərdən keçirməlidir mövcud olan icra vəziyyəti zəmanət versin. Mövcud olan layihələr çərçivəsində nəticələrə əldə etməyə yönəldilməlidir. İcra vəziyyətinin əhəmiyyətli səviyyədə ləngidiyi layihələri maliyyə təşkilatı, hökumət ləğv etməyi gözdən keçirməlidir ki, tez uğurun əldə edilə biləcəyi layihələrə yaxşı diqqət ayırsın.

Beynəlxalq Valyuta Fondunun aktiv fəaliyyəti kasıb ölkələrin marağına uyğun olaraq əsaslanmalıdır. Beynəlxalq Valyuta Fondunun fəaliyyəti yalnız güclülərin maraqlarından irəli deyil, həm də kasıbların maraqlarını özündə əks etdirməlidir. Beynəlxalq təşkilatları kasıb ölkələrdə aktiv şəkildə Yoxsulluğun Azaldılması Strategiyasının reallaşdırarkən bu ölkələri aslı hala gətirəcək təzyiqlər etməməlidirlər.

Layihələri seçərkən diqqətli olmaq. Məsələn, Respublikada beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə qeyri-neft sektoru üzrə yaranan əməkdaşlığa can atmalı, bu yöndə yerli istehsalın təşkilinə, eyni zamanda ixracın artımına nail olmalıdır.

Eyni zamanda ekoloji layihələrin reallaşdırılmasına maraqlı olmalıdır. Xüsusilə də ən əsası neftlə çirklənmiş ərazilərin reabilitasiyasına görə layihələrin maliyyələşdirilməsinə beynəlxalq təşkilatlarının diqqətini cəlb etməlidir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. AH Ələkbərov, MVəliyev, S.Məmmədov, M.K.Ramazanov. "Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar". Bakı. 2010
2. Osman Nuri Araz, Elçin Süleymanov "Azərbaycan iqtisadiyyatı". BAKI-2010
3. Muzaffər Məmmədov, Elçin İbadov. "Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar". Bakı. 2008
- Cəlil Kərimov, Ayaz Orucov, Tahirə Kərimova. "Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar". Bakı. 2008
5. Zahid Məmmədov "Beynəlxalq pul-kredit münasibətləri və xarici pul köçürmə sistemi" BAKU-2008
6. Dnyamalı Vəliyev, Mayıl Rəhimov "Beynəlxalq Maliyyə", Bakı, 2008.
7. Nurpaşa Novruzov, Xanoğlan Hüseynov. "Maliyyə". Bakı. 2007
8. D.Kərimov AI, Kərimov KA "Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər". Bakı-2006
9. Elçin Əhmədov. "Beynəlxalq təşkilatlar". Xüsusi kurs üzrə metodik material. Bakı. Mourtime-2005
10. Əli Həsənov "Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti". BAKI - 2005
- 11.MM Sadıqov, EA Balayeva, Ş.Hamseyeva. "Beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri və xarici ölkələrin pul-kredit sistemi". Bakı. 2003
12. Ə.H.Abbasov. "Azərbaycanda maliyyə bazarının formalaşması və bazar iqtisadiyyatında maliyyə-kredit sisteminin problemləri". Bakı. 2003
13. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. 1994-2012
14. Elçin Süleymanov "Azərbaycan və Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı münasibətləri", Azərbaycan Respublikasının İstiqlaliyyətdən Sonra Beynəlxalq Konfransı, Bakı, 3-4 mart 2003, s. 101-102
15. Elçin Süleymanov, "Post-Müstəqil Azərbaycan və Dünya Bankı Əlaqələri", Azərbaycan Beynəlxalq Əlaqələr İnternasional Konfransı, Bakı 3-4 mart 2003, s. 106-103 66

16. "Azərbaycan BMT ailəsində" / Bakı nəşriyyatı. Bakı - 2005
17. Qlobal İqtisadi Perspektivlər - QİP, Aprel 2014
18. Ödəmə balansının statistikasını illik 2003. IMF, Vaşinqton, 2014
19. Xarici Doğrudan İnvestisiya Trends və Statistika. IMF, Vaşinqton, 2014
20. Xəbərlərin açıqlanması, Dünya Bankı Azərbaycanı ilk kreditini təsdiqlədi, Vaşinqton, 2009.
21. IMF Dünya İqtisadi Görünüşü (WEO), Aprel 2015
22. IMF Dünya İqtisadi Görünüşü (WEO), 2013/2014
23. www.imf.org
24. www.worldbank.org
25. www.maliyye.gov.az
26. www.economy.gov.az
27. <http://www.imf.org/external/country/AZE/index.htm>
28. www.globalissues.com
29. Деньги и финансовые институты /Под редакцией д.э.н., проф. И.Т. Балабанова. Тесты и задачи , 2009, 185 səh.
30. Максимова В.Ф. Максимов К.В. Вершинина А.А. Международные финансовые рынки и международные финансовые институты. Учебно-методический комплекс, 2009. 175 səh.;
31. Финансовые стратегии модернизации экономики: мировая практика Под редакцией доктора экономических наук, профессора Я.М. Миркина., 2014, 493 səhifə;
32. Финансовые институты развития экономик АТЭС – потенциальные партнеры инвестиционного сотрудничества в регионе, (информационно-аналитические материалы), 2014, 88 səh.
33. Accounting and organizations J.Druker, M.Lucas 2010
34. L.P.Gates. Strategic Planning with critical success Factors and Future Scenarios: An Integrated Strategic Planning Framework, Software Engineering Institute. November 2010

35. Jane E.Dutton Robert B.Duncan. The Influence of the Strategic Planning Process on Strategic Change. 1987
36. Job Kipkemboi Kiptoo Dr.Fred. Factors that influence effective strategic planning processes in organizations Mugambi Mwirigi 2014
37. Prof. Dr AP Financial Institutions: An Introduction. Faure 2011
38. SWOT Analysis. Strategy skills 2013 J.Cadle,D.Paul
39. P.Kotler, K.Keller, L.Brady. Marketing management. 2009
40. Perspectives on Strategic Planning in the Public sector Richard D.Young 1995
41. Lovett, William Anthony- Banking and financial institutions law in a nutshell, St. Paul, Minn-2007
42. Richard S.Thorn -“Introduction to money and banking”,Harper Collins & Row, International 2004
43. Chandler V.Lester, Goldfeld N.Stephen –“The economics of money and banking”, Harper, International -200

РЕЗЮМЕ

Международный валютный фонд является самой влиятельной международной организацией, которая регулирует макроэкономику. Деньги и финансовые учреждения играют важную роль в системе международных экономических отношений. Прежде всего, запасы были введены в западных странах. Другая международная организация не подвергалась такой резкой критике со стороны таких развивающихся стран, как МВФ. Фонд в контексте долгового кризиса оказывает сильное влияние на социально-экономические процессы в этих регионах. Однако его результаты для развивающихся стран и глобальной кредитной системы будут гораздо более серьезными без активного вмешательства в фонд долгового кризиса.

Международный валютный фонд (МВФ) играет важную роль в развитии экономики участвующих стран и в развитии глобальной экономики в целом. Поэтому изучение природы, методов и ролей мировой экономики имеет важное значение для полного подтверждения деятельности международных экономических отношений. Очень важно рассмотреть эту тему. Основной целью этой работы является изучение роли Международного валютного фонда и его регулирования международных финансовых отношений.

Summary

The International Monetary Fund is the most influential international organization that regulates macroeconomics. Money and financial institutions play an important role in the system of international economic relations. First of all, the stock was introduced in western countries. Another international organization has not been subjected to such harsh criticism from developing countries like the IMF. The Fund, in the context of the debt crisis, has a strong impact on socio-economic processes in these regions. However, its outcomes for developing countries and the global credit system will be much more serious without active intervention in the debt crisis fund.

The International Monetary Fund (IMF) plays an important role in the development of economies of the participating countries and in the development of the global economy as a whole. Therefore, studying the nature, methods and roles of the world economy is essential for the full confirmation of the activities of international economic relations. It is very important to consider this topic. The main purpose of this work is to study the role of the International Monetary Fund and its regulation of international financial relations.

Binnətova Nübar Nazim qızının “Azərbaycanda Beynəlxalq Valyuta Fondunun fəaliyyəti və iqtisadi islahatlar ”mövzusunda dissertasiyasının

Mövzunun aktuallığı: Dünya səviyyəsində Beynəlxalq Maliyyə Təşkilatları dünyada iqtisadi inkişaf məqsədlərinə xidmət göstərən və maliyyə resurslarının bölgüsünü həyata keçirən ən mühüm institutlardır. Institutlardan ən böyüyü Beynəlxalq Valyuta Fondu, digəri isə Dünya Bank qrupudur. İlk olaraq Beynəlxalq Valyuta Fonduna diqqət yetirsək, dünya valyutasının monitorinqini həyata reallaşdırmaq, ölkələr arasında ödəmə sistemini həyata keçirmək və ödəmə balansında əhəmiyyətli kəsri olan dövlətlərə borc verməyi qarşısına qoyur və qlobal təkmilləşmə iqtisadi sabitliyə yardım etmək məqsədilə fəaliyyət göstərir. İqtisadi çətinliklərlə üzlənən üzvlərə əsasən siyasət məsələlər ilə məsləhət verir və eyni zamanda onları maliyyələşdirir, habelə, inkişaf etməkdə olan ölkələrlə çalışaraq, makroiqtisadi stabilliyi əldə etmək və yoxsulluğu minimum endirmək üçün onlara yardım edir.

Dünya Bankı yalnız inkişaf etməkdə olan ölkələrə yardım etmək, kredit verməkdədir. BVF isə qısa bir vaxt çərçivəsində formalaşan maliyyə problemlərini aradan qaldırmağa ehtiyacı olan demək olar ki, bütün üzv ölkələrə yardım göstərərək kredit verir. Bu yöndən Beynəlxalq Valyuta Fondunun tədqiq olunması olduqca aktualdır.

Tədqiqatın predmeti və obyektı: Tədqiqatın obyektini Beynəlxalq Valyuta Fondu, eyni zamanda Azərbaycanın fondla bağlı əməkdaşlığı təşkil edir. Digər tərəfdən tədqiqatın predmetinə isə Beynəlxalq Valyuta Fondunun formalaşması, strukturu, onun fəaliyyət mexanizmi, onun dərinləşdirilməsi problemləri, ölkə ilə əməkdaşlığının ilkin mərhələləri, müasir vəziyyəti və onun gələcək perspektivləri əhatə edir.

Tədqiqatın məqsədi və onun vəzifələri: Tədqiqatın önəmli məqsədi Beynəlxalq Valyuta Fondunun əsas xüsusiyyətlərini öyrənmək, eləcədə ölkə ilə olan əlaqələrini təhlil etməkdir. Bu dissertasiya işinin önəmli məqsədinə uyğun şəkildə tədqiqatın konkret olan vəzifələrinə aşağıdakı məsələlər aid edilmişdir:

- Beynəlxalq Valyuta Fondunun strukturu, onun fəaliyyəti və eyni zamanda dünya iqtisadiyyatında rolunun araşdırılması;
- Beynəlxalq Valyuta Fondunun formalaşmasının ilkin əsaslarını tədqiq etmək;
- Beynəlxalq Valyuta Fonduna olan üzvlük şərtləri;
- Maliyyələşdirmə mexanizmi və onun siyasətinin tədqiqi;
- İnkişaf etməkdə olan ölkələrlə əlaqələrinin təhlili;
- Ölkənin Beynəlxalq Valyuta Fondu ilə bağlı əməkdaşlığının əsasları və müasir vəziyyəti. Ölkədə reallaşan struktur islahatlarının araşdırılması;
- Beynəlxalq Valyuta Fondu ilə bağlı əlaqələrin yönləri və gələcək inkişaf perspektivləri.

Təcrübi əhəmiyyəti: Təhlil və tədqiqatın müddəaları Beynəlxalq Valyuta Fondunun reallaşdırdığı layihələrlə əlaqəli statistik informasiyalar müəyyən nəzəri tədqiqi baza olaraq və eyni zamanda mühazirələrin hazırlanmasında ədəbiyyat mənbəyi olaraq istifadə edilə bilər. Beynəlxalq Valyuta Fondunun həyata keçirdiyi layihələrinin dəyərliliyi ondan asılıdır ki, onlar əlavə maliyyə resursları əldə olunmağa, hətta iqtisadi və sosial təkmilləşmə məsələləri ilə məşğul olan beynəlxalq təşkilatların təcrübə və informasiyalardan istifadə etməyə imkan yaradır.

Tədqiqatın informasiya mənbəyi: Tədqiqat işinin yazılması vaxtı informasiya mənbəyi olaraq mövzu ilə bağlı mövcud dərslik və elmi ədəbiyyatından, yerli və xarici mütəxəssislərin tədqiqatlarından və eyni zamanda Beynəlxalq Valyuta Fondunun rəsmi şəkildə internet saytlarındakı dərgilərdən istifadə olunmuşdur.

Dünya ölkələri arasında maliyyə, iqtisadi və sosial münasibətlər təkmilləşmə etməkdədir. Xüsusilə Dünya Müharibəsindən daha sonra dünyada bloklaşmalar çıxmış, həmçinin beynəlxalq münasibətlər sürətlənmiş və maliyyə təşkilatları qurulmağa başlamışdır. Daha sonra ölkələrin təkmilləşməsinin maliyyələşdirilməsini saxlaya bilmək üçün borc və yardım təşkilatları meydana çıxmışdır. Əsasən beynəlxalq maliyyə təşkilatları təkmilləşmə edən dünyanın təminatının əməliyyatların

önəmli punktudur. İqtisadi inkişaf proqramı dünya kasıbçılığını aradan qaldıran təşkilat beynəlxalq maliyyə təşkilatlarıdır. Dünya siyasətində qlobal idarəetmə beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə həyata keçirilir. Beynəlxalq təşkilatların təşəkkül tapması bu sistemin fəaliyyətində zəruri bir mərhələdir. Beynəlxalq təşkilatlar qlobal idarəetmənin fəaliyyətini optimallaşdıran və onun keyfiyyətini artıran bir vasitədir. Son yüz illiklərdə hüquqi, siyasi və fəlsəfi fikrləri vahid bir məkan kimi formalaşdırmaq, dövlətlər arasındakı münasibətləri bu məkan içərisində qurmaq ideyası beynəlxalq təşkilatları yaradan əsas səbəb olmuşdur.

Beynəlxalq təşkilatların üzvləşdiyi çətinliklərdən əsas 1991-ci ildə olmuşdu. Bu zamanda SSR-i dağıldıqdan daha sonra müstəqilliyə qovuşmuş ölkələrə məxsus özəlləşdirmə işlərində rol oynamış və ölkələrin bazar iqtisadiyyatına keçidində işlər aparmışdı. Bu ölkələrin iqtisadi təkmilləşməsində əsas rolü beynəlxalq maliyyə oynamışdı. Beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının əsas missiyası dünyada kasıbçılığı aradan götürmək və dayanıqlı şəkildə iqtisadi inkişaf sahəsində başlıca rol oynamaqla yaşayış səviyyəsini təkmilləşdirməkdir. Onların əməkdaşlıqda önəmli məqsədi təkmilləşməyə çatmaqdır. Məqsədə çatmaq üçün əsas alətləri: səhmlər və istiqrazlar, öz resursları ilə bərabər səfərbərliyə alınmış kapital, texniki servislər, məlumatların çatdırılması və.s. Azərbaycanda Maliyyə institutlarında inkişaf strategiyasının planlaşdırılması və tətbiqi, müasir inkişaf strategiyasının aspektləri istiqamətində aparılmış tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Respublikamızda maliyyə institutlarında inkişaf strategiyasının müasir aspektlərinin nəzəri və praktiki təcrübəsinin tarixi çox gəncdir. Qədim dövrlərdən tutmuş bu günümüzə qədər müxtəlif fərdlər və etnik qruplar ,təşkilatlar tərəfindən hər b və iqtisad elmində strategiyaların formalaşması və inkişafı ilə əlaqədar müxtəlif tövhələr verilmişdir. Aparılmış araşdırmalar nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, strateji planlaşdırmanın tarixi qədim dövrü, sənayeləşmə dövrü, müasir dövr və ən yeni olmaqla dörd dövrə bölünmüşdür.

Son dövrlər isə bu xidmətlər inkişaf etməkdədir. Beynəlxalq Valyuta Fondunun göstərdiyi əsas fəaliyyət təkcə güclülərin maraqlarından asılı deyil, eyni

zamanda kasıbların maraqlarını özündə əks etdirən şərtlərinin təyin edilməsi sahəsində beynəlxalq inistitutlarının göstərdiyi cəhddir. Yoxsulluğun Azaldılması Strategiyasının reallaşdırması istiqamətində maliyyə səviyyədə dəstəklənən əsas məqsədlər toplusunu reallaşdırır.

Tədqiqatdan belə nəticə almaq olur ki, əsasən Beynəlxalq Valyuta Fondunun önəmli məqsədi ölkələrin iqtisadi inkişafını dəstəkləməkdir. Həmçinin tədqiqatdan belə nəticəyə gəldim ki, iqtisadi inkişafda beynəlxalq institutların, eyni zamanda Beynəlxalq Valyuta Fondunun mövqeyi əvəzəlməzdir. Əsasən də, Azərbaycan kimi keçid dövründə olan ölkələr üçün vacibdir.

Apardığımız araşdırmaya görə aşağıdakı təklifləri demək olar:

İcra ilə əlaqəli məsələlərə daha çox diqqət yetirmək. Beynəlxalq Valyuta Fondu mövcud olan layihələrin icrasına diqqəti çoxaldılmalı və təkcə o halda ki, yeni layihələri nəzərdən keçirməlidir mövcud olan icra vəziyyəti zəmanət versin. Mövcud olan layihələr çərçivəsində nəticələrə əldə etməyə yönəldilməlidir. İcra vəziyyətinin əhəmiyyətli səviyyədə ləngidiyi layihələri maliyyə təşkilatı, hökumət ləğv etməyi gözdən keçirməlidir ki, tez uğurun əldə edilə biləcəyi layihələrə yaxşı diqqət ayırsın.

Beynəlxalq Valyuta Fondunun aktiv fəaliyyəti kasıb ölkələrin marağına uyğun olaraq əsaslanmalıdır. Beynəlxalq Valyuta Fondunun fəaliyyəti yalnız güclülərin maraqlarından irəli deyil, həm də kasıbların maraqlarını özündə əks etdirməlidir. Beynəlxalq təşkilatları kasıb ölkələrdə aktiv şəkildə Yoxsulluğun Azaldılması Strategiyasının reallaşdırarkən bu ölkələri aslı hala gətirəcək təzyiqlər etməməlidirlər.

Layihələri seçərkən diqqətli olmaq. Məsələn, Respublikada beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə qeyri-neft sektoru üzrə yaranan əməkdaşlığa can atmalı, bu yöndə yerli istehsalın təşkilinə, eyni zamanda ixracın artımına nail olmalıdır.

Eyni zamanda ekoloji layihələrin reallaşdırılmasına maraqlı olmalıdır. Xüsusilə də ən əsası neftlə çirklənmiş ərazilərin reabilitasiyasına görə layihələrin maliyyələşdirilməsinə beynəlxalq təşkilatlarının diqqətini cəlb etməlidir.

